

گوڤارا زانکویا دهوك، په ربه نډا: 24، ژماره: 1، (زانستین مروځایه تی وکومه لاسی)، بپ 12-46، 2021 (ژماره کا تایبته) کونفرانسې زانستین نیځدهوله تیږ دوو ل دؤر جینوسایدی، سهنترئ بېشکچی بؤ څه کولینین مروځایه تی و سهنترئ جینوسایدی - زانکویا دهوك، 27-28- کانونا دوو، 2021

بەلگه نامین جینوسایدی د سترانا فولکلوری یا کوردیدا

شمال څو خضر

سهنترئ بېشکچی بؤ څه کولینین مروځایه تی، سهر و کاتیا زانکوی، زانکویا دهوك، ههریما کوردستانی-عیراق

((میژوویا رهمندیا بهلافکرنی: 10 کانونا دوو، 2021))

پوخته

کورد د دیرؤکیدا خودان دهستهلات بوینه، نهو دهستهلات د هه بوونا دهولهتا میدیدا گه هشتبوو گوپتکی، لی پستی ژ نافچوونا دهولهتا میدی ل سهر دهستی هه خامنشین فارسی ل سالا 550 پ. ز. دهرده سهرین کوردان دهسپیکرن، ئیدی کورد ژ دهستهلاتی بوونه میرخاسین بهره فانیکرنی ژ هه بوونا خو، سه خهراتی بهره فانیکرنی ژ نه فی مانی ب دههان قې و فهرانین پلانکری ژ نالی څو کمدارین جودافه ب تایبته ژ نالی دهولهتا نوسمانی و میراتگرین و ښه ژبو نه هیلانا نسل و نالی کوردان نه جامداینه. کوردان ژبو دهر برینا نه فی دهرده سهری و بهلگه کرنا وی د سهر و سنگی خو دا په نا برینه بهر ستران گوتی ب مهره ما کیمکرنا دهردی خو ژ نالیه کښه و پاراستنا روودانین دیرؤکی و زیده کرنا حمزا بهره فانیکرنی ژ نالیه کی دغه، د نهوان سترانادا هورگلی دهینه گوتن و د نهوان هورگلیاندا بهلگه نامین جینوسایدی دهینه دیتن. ب دههان جارن نهو جینوساید دووباره بوینه لی ژ بهر نه بوونا نالافین بهلگه کرنی د وه خیتیدا ب تنی سترانی رولی خو دیتیه ډاکو نهو روودان نه هیته ژبیر کرن و بینه بهلگه پین ب هیژ ژبو جینوسایدین ب سهری کوردان هاتین وه کو نه ته وه و ئیزدیان ژی وه کو تول و باوه ری.

په پښتین سهنترئ: فولکلور، ستران، دیرؤک، فهران و جینوساید.

پیشه کی

دهمی زاروکوونی دهینه گوتن و ههروه سا ل داوهت و شینی ژی ب هه مان شیواز. نهؤ څه کولینا ل ژیر نافونیشان " بهلگه نامین جینوسایدی د سترانا کوردیدا" ل سهر پیشه کی و دوو به شان هاتیه پارقه کرن. د تهوهری ئیکدا ژبه شی ئیکې به حس ل سترانا فولکلوری یا کوردی هاتیه کرن و ههروه سا به حس ل په یوه نندیا سترانی ب تاك و سروشتی کوردانغه دیسان رولی سترانی د بهلگه کرنا روودانی دیرؤکیدا هاتینه

ستران به شه کی هه ره گرنگی نه ده بیاتا فولکلوریه د هه مانده میدا به رفره هترین به شه ژبه رکو د هه موو بوارین ژیانیدا هه بوونا خو هه یه، ژ سترانین پیگوتی و روودانا هه تاکو سترانین هه لکه فت و که د و کار کرنی، په یوه نندیا کوردان دگهل سترانی په یوه نندیه کا روحیه و نهو رووحیهت د هزر و کهلتوری واندا دیاره، د خوشی و نه خوشین کورداندا ستران هه یه، ل

نییه که ئەده‌بیاتی نۆسراو نه‌ختیک دره‌نگ له‌ ناو کورددا په‌یدا‌بویت، به‌لکو ژبانی تایبه‌تی گه‌لی کورد و وینه‌ی جیاوازی و گۆرانی زۆ به‌ زۆ له‌م وینانه‌دا، بونه‌ته‌ هوی ئەم ده‌وله‌مه‌ندییه، هه‌ر وه‌ک بونی چهند دیالکتیک هیندی تر ده‌وله‌مه‌ندی کردوو¹. ئەڤ زه‌نگی ب که‌دا ده‌نگیژابوو. " گه‌له‌ک جارن ده‌نگیژین کورد ل دیوان و کوچکان ستران گوتینه‌ مه‌به‌ستا وان ته‌نی‌ که‌یف و خوشی بوویه، لی‌ بیسکو بزنان وان بخوه‌ ئه‌رشیفه‌ک ده‌وله‌مه‌ند دورستکریه‌ کو نه‌ ته‌نی‌ بویه‌ر و سه‌ره‌اتیین گه‌لی‌ مه‌، به‌لکو ره‌وشت و تیتالی‌ن جفاکا وی چاخی و بیروباوه‌ری‌ن خه‌لکی و هیقی و ئومیدی‌ن وان ژبی ل خو‌ هه‌مبیز کریه‌"².
ستران³. ده‌ربری‌ن و وه‌رگێرانا هه‌ست و ڤیانا ناخی‌ مروڤایه، ل به‌رامبه‌ر بویه‌ری‌ن ژبانی‌ چ خوش یان نه‌خوش. ستران د ناڤ هه‌موو به‌شین ئەده‌بیاتا فولکلوریدا به‌رفه‌هتر و پر چه‌زتره‌ له‌وما ژبی ژ هه‌موو به‌شین دن یین ئەده‌بیاتا فولکلوری پر به‌لاڤتره‌. ژبه‌رکو هه‌موو ئالیین ژبانی‌ خو‌ د سترانیدا دیتیه، بگره‌ ژ ئیکه‌م هه‌ستی‌ مروڤان به‌رامبه‌ر ئیکدوو هه‌تا‌کو د گه‌هیته‌ کارین ژبانکرنی‌ و میرخاسیی‌ و ده‌رده‌سه‌ری‌ و فه‌رمانا " له‌ ناو فولکلوری کوردیدا گورانی به‌ ده‌وله‌مه‌نترین به‌ش ئەژمی‌ری‌ له‌ روی زۆری به‌لا‌بونه‌وه‌، په‌یوه‌ندی‌کی ته‌واو به‌باری ژبانی کومه‌لایه‌تی و خو‌ ره‌وشت و داب و نه‌ریت و

به‌حسکرن. د ته‌وه‌ری‌ دوویدا به‌حس ل جینوساید و تیگه‌هی‌ وی‌ هاتیه‌ کرن و هه‌روه‌سا کورتیه‌ک ل سه‌ر هه‌بوونا وی‌ د دیروکیدا گرنگترین ره‌نگ و جورین وی‌ ژبی هاتینه‌ به‌حسکرن، به‌شی‌ ژبو پراکتیزه‌کرنی‌ هاتیه‌ ته‌رخانکرن ل داوی‌ ژبی ئەنجام و په‌راوی‌ز و ژیده‌ر هاتینه‌ ب ریژکرن.

سنوری‌ ڤه‌ کولینی‌: ل پی‌ ناڤ و نیشانی وی‌ هاتیه‌ ده‌ست‌نیشانکرن. د ئالی‌ سترانیدا سترانین فولکلوری هاتیه‌ هه‌لبژارتن (کۆچک و دیوانا) ب حوکمی‌ هندی‌ ئەڤ جوره‌ سترانه‌ زۆربه‌یا سه‌ره‌اتی و روودان و ده‌ره‌سه‌ری‌ن ملله‌تی‌ کورد د ناڤ خو‌دا د هه‌وینن.

میتودا ڤه‌ کولینی‌: ب حوکمی‌ سروشتی‌ ڤه‌ کولینی‌ ری‌بازا (وه‌سفی‌ شیکاری) هاتیه‌ ب کاره‌ینان پشکا‌ ئیکی‌:

1- سترانا فولکلوری:

فولکلۆر که‌رسته‌یه‌کی‌ ئیکجار ده‌وله‌مه‌ند و به‌رفه‌هه‌ ئەڤ ده‌وله‌مه‌ندییا فولکلۆری گه‌نجینه‌کا پره‌ ژ پی‌زانیان ل سه‌ر چاوانیا ژبانکرن ملله‌تان د هه‌موو ئالیین ژبانی‌یدا دیروک و زمان باوه‌ری‌ و داب نه‌ریت ... ل سه‌ر زه‌نگینا فولکلۆری‌ کوردی " عزالدین مسته‌فا ره‌سول دبیزت: " گومان له‌وه‌دا نه‌ماوه‌ که‌ نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌ فولکلۆردا یه‌کی‌که‌ له‌ نه‌ته‌وه‌ هه‌ره‌ ده‌وله‌مه‌نده‌کانی جیهان هوی ئەمه‌ش ته‌نیا ئەوه‌

داستان و سهرهاتي و چيروکان هاتيه، نه فجا نه و
داستان و سهرهاتي .. چ پين شهرى مال ويرانى
و فرمانا.⁹ يان نه فيندارى و قاره مانى بن.
2- په يوه نډيا سترانى ب ژين و سروشتي
کوردانځه:

زه نځينى و بهر فرهيا فولکلورى کوردى ب
تايه ت ستران به لگه يه ل سهر نه وى حه ز و ثيانا
را ده به دهر يا کوردان ب که لتورى خوځه هه ي، ل
سهر نه وى يه کى (ئابوځيان) ب هه موو باوهرى
گوځى خودايه سترانا کوردى و دبيژت: سترانا
کوردى يا کووره ژ هه ست و سوژ و بيرتيژي،
(نيکت) د ده ته ديار کون، گه روک و زاناي ب
بلندى به رى خو دانه سترانا کوردى و نه وان
سيفاتين شاسوارى يين کوردان هه ين، (مارک
سايکس) نه وى زه نځينيا سترانى بؤ نه وان
تايه تمه نډيا دزځرنت يين کوردان هه ين و جيرانين
وان نه ي دياره کورد ل گور بووچونا مارک
سايکس ژ هه ر ملله ته کى دن پتر گريداي داب و
نه ريت و سترانى خو نه نه گه ر تو به راوودبکه ي
دگه ل ترک و نه رمه نا¹⁰. بانورا سترانين شهر و
قاره مانى پتر ژ هه ر سترانه کى دن دناځ کورداندا
رولى خو دبنت هه ر ژ به رهندي ژى "د ناځ
کورداندا و دهنده ک جفتا دا ب تنى سترانين
شهر و ميړخاسيى دهينه گوتن ژ بهرکو سترانين
دن واته يين حه ز ژيکون و دلداريى نه هند د
گرنگ وب قيمه تن ل نک وان¹¹.

بونه وه هه يه⁴. ستران د بته نه گه رى دانه ناساندا
هزر و بيرين ملله ته کى ديار کرى. "گه له ک ژ
رو هه لاتناسان ب ريبا به يت و سترانان ژ ديروکا
مه هايدابونه و گه له ک مفا ژى وهرگرته ژبو
نياسينا مروځى کورد و رهشت و تيتالين وى⁵.
ستران وه کو پيناسه برتيه "له ناوازي شعري
به کيش به ده نځيک له سهر ريتميکى ريځخراو⁶.
هه بوون و گوتنا سترانى و څه گوهاستنا وى ژ
به ربه بابه کى بو به ربه بابه کى دن، وه کريه کو به شه که
مه زن ژ ديروکا مه ژ بهر هه ر نه گه ره کى بت
نه هاتيه نفيسين به يته پاراستن، نه و نه ژ ناليه کيفه و ژ
ناليه کى دنغه فرههنگ و زمانى مه پاراستيه و
پاراستنا فرههنگ و زمانى ژى بوويه نه گه رى
پاراستنا ناسنامه يا نه ته وه يى. "نه يان هپشته
رووداو کاره ساته کان له بيرچنه وه و هه م زمان و
فرههنگ و نه ده بى فولکلورى کورديان روژ به
روژ دهوله مه نند و دهوله مه ندر کرده⁷. هه بوونا
نه فان سترانا به لگه يه لسهر نه وان بو به رين
ديروکى، يين کو نه هاتينه تومارکون د ديروکيدا
(نه نورى مايى) دبيژت: "سترانين ديروکى
روويدانين ديروکى يين گرنگ پاراستينه، نه خاصه
هنده ک روويدان چ ژيده رين ديروکى به حسى
فان روويدانا نه کريه، نه گه ر به حس کريت ب
رهنگه کى نه باش ل قه له م داينه⁸. دشيانا سترانا
کورديدا يه بته ژيده رى سهره کى د نفيسنا
ديروک و ده رنيخستنا راستياندا و کوکا سترانى ژ

خودی دبیژن. ل سهر ئه فی جوره سترانا کوردی
 (لایارد) گلهک ب سترانا کوردین ئیردی
 داغباربوویه، وهسفا سترانا کوردی یا ل سهر گور
 و زیاره تا دکهت و دبیژت: " من ججاران گوهل
 سترانه کا وهسا نه بوویه کو ب ئه فی رهنگی یا ب
 خهم بت، وهسفا ئه وان ئاوازیڼ خوش یین بلوری
 دکهت یین د گهل شرینا دهنگی ژن و زهلاما
 دهیته لیدان و جار جار ژی د راوهستن و دهنگی
 ده فی دهیته¹⁷. سترانگوتن د ناخی کورداندا مینا
 ئافی ژکانیکین ههست و سوزین ئه وان دزین،
 کورد ب کال و گهنجین خوځه ب ژن و زهلامه څه
 بههره یا ستران گوتنی ههیه ل سهر ئه فی حهز و
 فیانا کوردان بؤ سترانی روژه هلاتناسی ئهرمه نی
 (ئابؤ فیان) دبیژت: " کورد د زکماکیا خؤدا
 ههسته کی هوزانقانیی دناخ و دهروونی ئه واندا
 ههیه هه موو کورد د ستران گوتنیدا د شاره زانه و
 خودان شیانن بی گریک و ئالوزی و ل سهرخؤ
 سترانا دبیژن، ب چیا ب رووبار تافگه و گولان
 ب چهک و هه سپسواریی و میرخاسیی، ب جوانی
 و خشکوکیا کچین خؤ، واته ب ههر تشته کی
 ههست پی بکهن و گریدای ژیان و تیگه ههشتنا
 وان بت " ¹⁸.

ژهر زهنگینا سترانی دناؤ فولکلوریدا ژ
 ئالیه کیفه، ژیان و سروشتی کوردان و حهزا ئه وان
 بؤ سترانی ژ ئالیه کی دنغه وه کریه ستران ب ههر
 تشتی بهیته گوتن " ههر شتیکی له ژیاندا کورد

کوردان دگهل سترانگوتنی په یوه نندیه کا روحی
 ههیه، ئه و په یوه نندیا روحی یا کوردان پتر د
 موزیکیدا دیاردت ههلبهت ستران بهری ستران
 بت موزیکه، ئه و په یوه نندیا موزیکی د روحیه تا
 کورداندا گریدای باوهریا وان یا ئولیه. د
 فهلسه فهیا ئولا ئیردیاندا کو ئیک ژ کهفتین
 ئولین کوردیه، سهبارت پیروزی موزیکي د
 سهبه قیه کا قهولی (زه بوونی مه کسوور) دا ل سهر
 چوونا روحیه بؤ ناؤ قالبی ئادم، روح دبیژت:
 ئه ز ناچمه د ناؤ قالبی ئادم دا هه تاکو دهف و
 شباب.¹² نه هیته لیدان.

با عاشقا مه علومه

هه تا ژ بانا نه ئیت شاز و قدومه

ناهبینا روحی و قالبی ئادم ما بوو زور تخووبه.

13

ههر سهبارت گرنگیا موزیک و سهماکرنی د
 ئولا عهله ویین کوردا ژی ئه فی یه که دهیته دیتن،
 دباوهریا واندا دگهل لیدان سازی دهروونی
 مروقی ئارام دبت و ئه و ئارامبون دبت بهیته دانا
 روحی، ب سهماکرنی روح د چته دناؤ قالبی
 مروقیدا¹⁴. کوردان ستران کریه ئیکانه رییا خؤ
 ژبؤ څه رفاندنا ئه وان ئیش و ئازارین کو ئه و
 ههست پی دکهن، " بهوهش له غم و نازاره کانی
 خویان که مکردووته وه و هه ناسه یه کی ئارامیان
 هه لکیشاوه " ¹⁵. لهوما دی بینی د تازیڼ
 کورداندا که سانین تایبته هه نه و ب تایبته ژن
 سترانین پیگوتنی ¹⁶ ب که سی چویه بهردلو فانی

سه‌روک ئیلاندا نه‌خاسمه‌ د ده‌ما گازی و خواستنا
هاریکارییدا، هه‌ر د سترانا دیرۆکیدا به‌حس ل
خیانه‌تی ژ هاتیه‌کرن وه‌کو ئیک ژ نه‌گه‌رین
شکه‌ستن و ژنا‌چوونی، دیسان به‌حس ل ئیراده‌یا
ملله‌ت و بلندکرنا هه‌ست وره‌یا له‌شکری
هاتیه‌کرن ب تایبته‌ ده‌می شه‌ر لگه‌ل ئالیه‌کی بی
به‌رامبه‌ر د هه‌یز و هه‌ژمار له‌شکریدا ده‌اته‌کرن.
هه‌لبه‌ت نه‌نجامی شه‌را ژ ی به‌هرا خو د قه‌هاندا
سترانییدا هه‌بوویه‌ چ سه‌رکه‌فتن و چ قه‌ر و تالان و
فه‌رمانا ملله‌تی²¹.

دیرۆک ئالیی هه‌ره‌ گرنگی ژ یانا ملله‌تایه‌، لی
گه‌له‌ک ملله‌تان نکاریه‌ ببن خودان به‌هه‌ر د
هه‌بوونا نه‌وی گرنگییدا، نه‌فه‌ وه‌کو ده‌ستپیک ژ بۆ
هه‌موو ملله‌تان دورسته‌ ژ به‌رکو هه‌موو بویه‌رین د
دیرۆکیدا قه‌ومین ب ریبا داستانا نه‌و دیرۆک د
هاته‌ تومارکرن پاشی ب بورینا ده‌می و په‌یدا‌بوونا
کیانین خو‌سه‌ر نه‌و داستان و سه‌ره‌اتی ... بوونه
چا‌فکانی ژ بۆ نفیسا دیرۆکی، لی تشتی بو
کوردان جودا ده‌می ملله‌ت بووینه‌ خودان کیان
و هه‌بوون ملله‌تی کورد تازه‌ بن ده‌ست بوو، ب
فی‌چه‌ندی کورد ژ نفیسا دیرۆکی بی به‌هه‌ربوو،
"گه‌له‌ک ژ نه‌وان شورش و راپه‌رینین ملله‌تی
کورد یین بۆ نازادیی و وه‌رگرتنا مافان ده‌اته‌
کرن ب خوینا گه‌نجین خول سه‌ر پییا دگرت، ژ
ئالیی دوزمن و داگیرکه‌رافه‌ نه‌ده‌اته‌ به‌حسکرن
نه‌گه‌ر به‌حسکربان ژ ی ب خیانه‌تکارین دژه‌ ئۆل

بوی چوو هه‌نراوه‌ی تایبته‌تی بۆ داناوه‌ له‌: راو،
جونگ، ئایین، هه‌له‌په‌رکی، بووک گواستنه‌وه‌،
یاری، ساوه‌ر کوتان، دروینه‌، ده‌ستار...¹⁹. ب
راستی ستران هه‌قال عه‌مری تاکی کورده‌ هه‌ر
ژ دایکبوونی ستران پیگوتن هه‌یه‌ هه‌تاکو روژا
مرنی، د نا‌ف کورداندا ستران چاوا د داوه‌تییدا
ده‌یته‌ گوتن وه‌سا د مرنی و شه‌ریدا ژ ی ده‌یته‌
گوتن.

3- رولی سترانی د تومارکرن دیرۆکییدا:

دنا‌قه‌ه‌را فولکلور و دیرۆکییدا تیکه‌لیه‌کا
ئیک‌جار مه‌زن هه‌یه‌، نه‌فه‌ راستیه‌ د نا‌ف دیرۆک و
فولکلوری ملله‌تی کوردا د یاردبته‌، ژ به‌رکو
کوردان ده‌رنگه‌ر ژ هه‌ر ملله‌ته‌کی دن ب ریبا
فولکلوری دیرۆکا خو پاراستیه‌. " د نا‌قه‌ه‌را
دیرۆک و فولکلوریدا تیکه‌لیه‌کا پر نیتیک هه‌یه‌
لی‌کولین ل سه‌ر به‌ره‌مه‌ین فولکلوری گه‌له‌ک
ئالیین تاری یین دیرۆکی روونی دکن، د
دیرۆکییدا بویه‌رین کو هاته‌نه‌ سه‌ری کوردان و
باندۆرا وان ئال سه‌ر سترانین کوردی یین
گه‌لیری فی‌یه‌کی پر خوش ر‌افه‌دکه‌ د نا‌ف سترانین
کوردی یین گه‌لیریدا ب سه‌دان بویه‌رین
دیرۆکی هه‌نه‌²⁰. نه‌و بویه‌رین د سترانا
دیرۆکییدا خویادبن پتریا وان گریدای شه‌رو
به‌رفانی‌کرنینه‌ مینا به‌حسکرن بزا‌ف و شورشین
کوردی و سه‌رکرده‌یین نه‌وان و هه‌فکاری و
هه‌فه‌یمانی دنا‌قه‌ه‌ینا دوو سه‌رکرده‌یاندا یان دوو

سهرهاتی و ستران، نهو ستران ب دوو رهنگان دهاته گوتن ل دهستپیکي وه کو چیرۆک ڤه دگيران و پاشی دکرنه ستران و بهروڤاژی، سترانیڤی رولی دیرۆک نڤیسی د دیت دیرۆک ب ستران هاتیه تومارکرن. " له گۆرانی میژوویدا گۆرانیڤ ههر خۆی میژوونوس بوو بههوی نهوه وه که له گهل ناڤاگاندا د سورانهوه و نهچوونه شهړ و به شهوان میژووی شهه که ده گيرایه وه" ²⁵. د وهختیدا ژبه ههر نه گهره کی بت نهخویندهواری د ناڤ ملله تی کورددا هه بوویه، لی نهڤ نهخویندهواریه بوویه نه گهر کو حهز و ڤیانه کا راده به ده ژبو فولکلوری هه بت و نهڤ حهزه بو نه گهر نهڤ دیرۆکا ب زاردهڤ هاتیه تومارکرن ب گه وهه ری خو بگه هته ئیرۆروژا مه ب رهنگه کی بهر فرمه د ناڤ خه لکیدا بهر به لاقیبت، راسته ل گوری دهه و جها په یڤین سترانی کیم زیده هاتینه گوهارتن لی ناڤهروکا خو ژ دهست نه دایه، (باسل نیکن) ل سهه نهڤی یه کی دبیرت: " ده می مروڤ دهست د دهته ڤه کولینی ل سهه فولکلوری کوردی زهنگینا وی مروڤی حیبه تی دکته، فولکلوره کی پیگه هشتی و بهر فرمه، نهڤهژی ناماژیه ب نهخویندهواریه کا تهمام دناڤ ڤی ملله تیدا کو نه شیا ب زمانی دایکی بخوینت و بنڤیست" ²⁶. ژبلی کو سترانی شیا به دیرۆکا مه پاریت ب گه هینته دهستی بهر به باین نوو د هه مانده میدا چاوانیا ژیانکرن ملله تان ژی د نالی

ب شوره شین ره گه زه پرستی و پاشکه فتی دهاته ب ناڤکرن. ملله تی کورد شیا ب هاریکاریا نه ده بی فولکلوری وب تایبته داستانی فولکلوری پرانیا نهوان روودانا وه کو دیرۆکا زیرینا ملله تی کورد تومار بکته" ²². باجا دهردی نه زانین و نهخویندهواری د ناڤ کورداندا گه له که ب گران ل سهه نهوان راوه ستیا به وه کریه د ده می پیدڤیدا دیرۆکا نهوان ب دهستی وان نه هیته نڤیسین. نه گهری نهڤی نه خویندهواری بۆ (نه ئارامبوونا سیاسی یا کوردستانی د زڤرت کو هه ردهم دهڤه رین وی وی ل ژیر دهسته هلاتداریا هیژین بیانی ڤه بوو، ههر ژبه ری چهندی گرنگی ب خویندهواری نه هاتیه دان و نهو که سین خواندن د زانی رهوشه نیریا وان فارسی بوو یانژی عه ربی و تورکی) ²³. (عه لانه ددین سه ججادی) د دهته دیارکرن دهردین هه ره گران یین کوردان دل سافوون و نهخویندهواری و پر دیانه تیبه " نه م کورده له به ره به یانی ته ئریخیه وه له بهر دل سافی به دهست دوو شته وه گیری خواردوه، یه کهم له بهر پر دیانه تی و دیانه ت زوری له لایه که وه له لایه کی تریشه وه له بهر نهخویندهواری له ناویانا، به ناوی دینه وه گه لی ڤه لاکه تیان به سه ردا هیناوه" ²⁴.
نهڤ نهخویندهواریا د ناڤ ملله تی کوردا بوویه نه گهر کو نهو روودانین د ژیانیدا د قه ومن و ب سهه نهوان دهین د شه راندا بینه چیرۆک و

ژ ستانین کرمانجا چیرۆک و روودانین دیرۆکینه³¹. هەر ل سهر مه‌سلا ستان و دیرۆکی (جه‌لیلی جه‌لیل) د پهرتوکا زارگوتنا کوردا دا دبیت: "رۆژید مه‌دا، چاخێ زارگوتن بۆنا لینه‌پاندنا پرسید تاریق و مه‌ده‌نییه‌تا جمعه‌تی بوویه چه‌عفاکانی، بوویه بنیاته‌که مه‌حکه‌م، ئەم جابا گه‌له‌ پرسا ناڤا پۆئمید (به‌یت) ویه ئەپیکیییدا دبین و ب وی یه‌کیڤا تاریقا مه‌ده‌نییاتا جمعه‌تی دها بلند دبه‌ دها ده‌وله‌مه‌ند دبه"³². مه‌ زانی ستانا کوردی خودان رۆله‌کی ههر بلنده د ڤه‌گیانا دیرۆکی و داب و نه‌ریتین ملله‌تی کوردا لی گه‌لو مفا ژ ئەڤی زه‌نگینی هاتیه وهرگرتن یان نه‌ل سهر ئەڤی یه‌کی (باسیل نیکتن) دبیت: ئەڤان ستانین هیڤنی خو ژ چیرۆک و سه‌ره‌تین جفاکی کوردی وهرگرتن گه‌نجه‌یه‌کی ژ پیرانین پر به‌ها ل دۆر ژيانا گه‌لی کورد پیشکشی مه‌ دکهن، لی هه‌تا نوکه مفا ژی نه‌هاتیه وهرگرتن ب مه‌ره‌ما زانیاریین به‌رفره‌هتر و گشتی تر ل سهر ده‌روونی ئەڤی گه‌لی و تایه‌مه‌ندیین وی ب ره‌نگه‌کی کیم نه‌بت³³. واته ژبلی گرنگیا ستانی د ئالیی دیرۆکیدا و گه‌هاندنا زانیاریین روودانین جوراو جور بۆ ئیرۆژامه، د هه‌مان ده‌مییدا د شیاندایه‌ بته‌ هیڤنی ڤه‌کولینی د هه‌موو ئالیین ژیانیدا، جفاکی، که‌سایه‌تی، ناسکرنا ده‌روونی، هزر، چاوانیاسه‌ره‌ده‌ریکرنا و دانوستاندنی ...

هزر و نه‌ریتاندا پاراستیه، ده‌رباری ئەڤی یه‌کی (چیرنشیڤسکی) دبیت: "هونراوه‌ی گه‌ل و گورانیه‌کانی ژیان و میژوو و رسم و عاده‌تی خه‌لکی پاراستوه"²⁷. گه‌ره‌که ئەم ڤه‌کولینی ل سهر دوهی و رابووردی خو بکه‌ین دا ئیروا خو زه‌نگین بکه‌ین هه‌روه‌کو (مه‌کسیم گورگی) ژی دووپاتی لی دکه‌ت "ئه‌گه‌ر به‌باشی له‌ رابردوو بگه‌ین، به‌ره‌می ئەمرومان زور زه‌نگین ده‌بی و ئەوسا زور به‌ ووردی له‌ گرنگی فولکلۆر دگه‌ین"²⁸. ستان دناڤ کورداندا ب تایبته یا شه‌ری بۆ سه‌رده‌مین به‌ری زاینی ب سه‌دان سالا دزڤرت. "گورانی جه‌نگی لای کورد میژووینی کۆنی هه‌یه بۆ سالی 401 پ. ز ده‌گه‌ریته‌وه، زینه‌فون باس له‌وه‌ده‌کات که کورد له‌ کاتی هیرشه‌کانیان گورانی جه‌نگیان گوتوه"²⁹.

ژبلی به‌شه‌ک ژ گه‌روک و روژه‌هلاتناسین د ناڤ کورداندا ماین و ڤه‌کولین ئەنجامداین ب ستانا کوردی داخباربوینه و ل سهر ستانا کوردی یا دیرۆکی راوه‌ستیاینه و د هه‌مانده‌مییدا دیرۆکنڤیسی کورد ژی باوه‌ری ب وی چه‌ندی هه‌یه کو پیدڤیه ستانا فولکلۆری یا کوردی بۆ نفیسینا دیرۆکا کوردی به‌یته ب کارینان³⁰. ههر ل سهر ئەڤی یه‌کی ژی (کامیران به‌درخان) دیارکریه دیرۆکا بزافا ملله‌تی کورد هه‌می ب ریکا ستانی هاتیه‌ گوتن، (به‌درخان سندی) ژی دووپاتی ل ئەڤی گوتنی دکه‌ت و دبیت: 92%

تەوهری دووی

1- جینوساید تیگه و زاراف:

جینوساید ب گوتن و زراف تشته‌کی نوویه، لی وه‌کو رامان و ره‌هەند ژبو کومکوژیی کریاره‌که ئیکجار که‌فنه. "جینوساید زاراه‌یه‌کی نوویه بو تاوانی دیرین"³⁴. زارافی جینوساید (Genocide) ژ نالی زمانیقه، بو هەردوو زمانین گریکی- لاتینی دزفریت ژ دوو په‌یفان پیک هاتیه، په‌یفا (Genos) یا گریکی د یونانیا که‌فندا ب رامانا، واته (ره‌گەز یان نه‌ژاد) یانژی ب وه‌لاته‌کی که‌سه‌کی ده‌یت و په‌یفا (Caeders) یا لاتینی، ب رامانا کوشتن و ژنافرن ده‌یت³⁵. ب لیکدانا هەردوو په‌یفان (Genocide) واته (ژنافرنا ره‌گەزی) پیک ده‌یت³⁶.

بو جارا ئیکی ئەف زارافه ژ لایی زانایی پۆلونی (رافائیل لمکین³⁷ Raphael Lemkin) ی‌قه ل سالا 1933ی د کونفرانسه‌کی نیقده‌وله‌تیدا ل مه‌دریدا پایته‌ختی ئیسپانیا هاتییه بکارهینان، پاشی ل سالا 1944ی د پەرتوکه‌کا خودا ب نقیسین ئەف زارافه تومارگریه ئەف زارافه ل وی سه‌رده‌می بو وان کریارین کومه‌لکوژی هاته بکارهینان ئەوین ژ لایی ئەلمانین نازیقه دژی کومه‌لین ئایینی و ئیتنی یین ئەمانیا و ئەو هەریمین به‌ری شه‌ری جیهانی یی ئیکی و د ده‌می وی شه‌ریدا هاتینه سەر ب ئەلمانیاقه هاتینه ئەنجام دان³⁸. که‌س ب قەد ئەوان که‌سین قەده‌را جینوساید ب سه‌ری

ئەواندا هاتی نکارن هزر و دەربرینی ئەوان ئیش و نازارندا بکه‌ن یین ب سه‌ری ئەوان هاتین. (لیمکین) ئیک ژ ئەوان که‌سا بوون یین کو هەموو خیرانا خود کومکوژیا هولوکوستیدا ژ دەستداین له‌وما ئەو پتر ژ هەر که‌سه‌کی ب دەردو ئیشن که‌سین مینا خود دزانت هەر ئەفه بو ئەگه‌ری هندی کو ب هزرکرنین خود یین به‌رده‌وام د ئەوی وه‌حشیگه‌ریا کو ب سه‌ر ملله‌تی ویدا هاتی زارافی جینوساید یی ب واتا قری و ژنافرنا ملله‌تا ده‌یت بو ئەوی کومکوژیا ب سه‌ری وان هاتی بینته هەبوونی.

د ده‌مه‌کیدا گه‌له‌ک حاله‌تین توند و تیژی د دیرۆکیدا ل دژی خه‌لکی هاتینه ئەنجامدان، لی دەرکه‌فتن و پیشکه‌فتنا ئەفی زارافی ل سه‌ر ئاستی یاسایی و نیقده‌وله‌تی د دوو ده‌مین دیرۆکی یین هەر جودا دا دیاردبن: دیرۆکا ده‌می کو ئەف زارافه هاتیه دورستکرن ده‌ستپیدکه‌ت هەتا کو وه‌کو یاسایه‌کا نیقده‌وله‌تی ده‌یته قەبولکرن (1944-1948) و ده‌می دووی کاراکرنا وی ب رییا دامه‌زراندنا دادگه‌ها تاوانا یا نیقده‌وله‌تی ژبو دادگه‌هکرنا تاوانا کومکوژیی (1991-1998) "39.

(لیمکین) ئاماژه دایه هندی کو مه‌رج نینه جینوساید ژ نافرنا ئیکسه‌ر یا گروپه‌کا دیارگری بت "مه‌رج نییه جینوساید کوشتن و له‌ناوبردنی ده‌سته‌جی و بیگومانی کومه‌لیک قوربانی بی،

مه به ستي نه ته وه په کگرتو وه کان راده وه ستي⁴². (ټيرفينگ لويس هورفيتس (Lrving Louis)
 Horowitz ل سهر پيناسه کرنا جينوسايدی ټهوا
 کول سالا 1976 کري دبيژت: "جينوسايد
 ويرانکاريه کا ريکخستيه ژبو نه هيلانا بنياتي
 خه لکه کي بيگونه ه ژ ناليي ټاميري بيروکراتي يي
 سهر ب دهوله تيغه"⁴³.

ټه هه موو پيناسه يين ژبو جينوسايدی هاتينه
 کرن هه مووا کوك و بنه مايي خو ژ ټهوي پيناسي
 وهرگرتيه ټهواکو ژ ناليي ريکخراوا نه ته وه يين
 ټيکگرتي د ريکه فتنه نه هيلان و سزادانا تاوانين
 جينوسايدی ل 9 ي کانونا ټيکي يا سالا
 1948 په سهندکري کو پيناسه يه کا په سهند و
 باوه ريپکريه، د ماددي دووي يا ټهوي ريکه فتنيدا
 ب ټهفي رهنگي هاتيه پيناسه کرن: جينوسايد واته
 ههر ټيک ژ فان کريارين ل خوراي ديار، ب
 مه ره ما ژ نافرن و ويرانکرنا به شهک يان هه موو ژ
 گروپه کي نه ته وه يي، ټيني، نه ژادي يان ټايني
 ټه نجام بدهت وه کو:

ا. کوشتنا ټه ندامين گروپه کي ديار کري.
 ب. زيانگه هاندنا جددی ب جهسته يان دهوروني
 يا ټه ندامين وي گروبي.
 ج. ب ټه نقه ست سه پاندنا زه هه تيي ب سهر
 بارودوخين زيانکرنا ټه ندامين وي گروبي ب
 مه ره ما ژ نافرن فزيکي يا هه موو گروبي، يان
 به شه کي ژي.

به لکو ده کريت جينوسايد به ټامرازي زنجيره يه ک
 کرده ي به رنامه دارپژراوه وه، که مه به ست لپيان
 له ناوبردني ههنگاو به ههنگاي ژيرخاني
 نه ته وه يي و ټابووري، زمان و که لتووري
 کومه ليکي دياريکراوه، ټه نجام بدرت⁴⁰. (مارتن
 شو) ل سهر پيناسه کرنا جينوسايدی دبيژت:
 "جينوسايد شهره و هيرشا وي شهري ل دژي
 گروپين سفيله، تيډا کوشتن و توندوتيزي و
 که رب و کين ب کاردهين ب ټارمانجا بنپيکرنا
 په يوه نديين جفاکي و دابونه ريت و ټالافين ژيانی،
 ټه هه وين ب ټه نقه ست يين ژ ناليي هيرين
 چه کدارفه دهينه کرن ل دژي گروپين سفيل ژبو
 خرابکرن و ويرانکرنا جورئ جوداهيا وانه ژ
 هيري"⁴¹.

سه بارهت پيناسا کومه لا گشتي يا ريکخراوا
 نه ته وين ټيکگرتي، ژبو جينوسايدی، ټهوا کو
 پشتبه ستي ب به ندي شه شي ژ ده ستووري
 دادگه ها نورنبيگ دکهت، ب ټهفي رهنگيه:
 "جينوسايد واته ره تکرده وه ي مافي بووني
 سه رجه مي کومه له ي مروځايه تي، هه روه کو چوون
 فه وتاندي مروځ نيشانه ي ره تکرده وه ي مافي بووني
 ژيانه، ټه وه ش ره فزکرده وه دانپيدانانه به مافي
 بوون، سووکايه تي کرده به سه رجه مي مروځايه تي
 و ژيانکي قهره بو نه بووه دورست ده کات.
 سه رجه مي که لتووري شارستاني کومه لي مروځ
 داده مالي و دژي ياساي روه شت و ناوه روک و

دیروک یا پره ژ تاوانین کومکۆژی نه‌فه‌ژی
راستیا نه‌وی گوتی په‌سه‌ند دکه‌ت یا کو دبیت:
جینوساید زارافه‌کی نوویه ژبو تاوانه‌کا که‌فن.
(ابراهیم محمود) په‌رتوکا خو یا ب ناقو نیشان
(الف قطرة دم و قطرة) دبیت: نه‌م ل به‌رامبه‌ر
هزاره‌ها قه‌ساجخانه‌یانه یین د دیروکیدا هاتینه
ئه‌نجامدان هنده‌ک ژ ئه‌وان کومکۆژیا مه‌ زانیاری ل
سه‌ر هه‌ینه و هنده‌کا ژی کیم، هندکین دن هاتینه
ژبیرکرن و ل هیفیا هندینه روژه‌کی دیارببن⁴⁵.
هه‌ر ل سه‌ر کومکۆژی و هه‌بوونا که‌فاتیای و
دیروکیدا، (جون دوکر) دبیت: " کومکۆژی د
به‌ریدا و نوکه‌ ژی پارچه‌که‌یه ژ میراتی مه‌ یی
مروقی و به‌ری مروقی ژی ب ملیونین سالا "⁴⁶.
ل سالا 612ی پ.ز. د نه‌فی سالیدا بابلیان ل
نه‌ینه‌وا قه‌ساجخانه‌یه‌کا ب کوم ب سه‌ری
ئاشووریاندا ئینا و ژماره‌یه‌کا ئیکجار زور ژ ئه‌وان
کوشتن و باژیری نه‌ینه‌وایی ژی خرابکر، ل سالا
586ی پ.ز. (نه‌بوخوزه‌سه‌ری) پاشایی بابل ب
ژناقبرنا شانشینا ئیسرائیلیان ل فه‌له‌ستینی رابوویه.
ل سالا 284ی پ.ز. پشتی کو (دقلد یانوس)
بوویه ئیمپراتوری رۆمانی، فه‌رمانا گرتن و
سیداره‌دانا خه‌لکی مسری دهرکر، ژماره‌یه‌کا زور
یا مه‌سیحیین مسری (قیبتی) یان هاتنه‌ کوشتن..⁴⁷.
زنجیره‌یا ئه‌فان تاوانا نه‌راوه‌ستیایه و هه‌تا‌کو
دگه‌هیته‌ چه‌رخیی بیستی و کومکۆژیا نه‌رمه‌نیان
ب ده‌ستین له‌شکری ئیمپراتوریه‌تا عوسمانی.

د.سه‌پاندا بارودۆخه‌کی ب سه‌ری گروپی، کو
ری ل زیده‌بونیی (ژ دایکبونی - زاوژی) د ناڤ
وی گروپیدا بگرت.
ه. فه‌گۆه‌استنا زاروکان ب زوری ژ گروپه‌کی بۆ
گروپه‌کی دن⁴⁴.
هه‌لبه‌ت ل گوری ئه‌فان پیناسه‌یی بۆ تاوانا
جینوسایدکرنیی هاتینه‌کرن، نه‌و هه‌ست بۆ مروقی
دورست دبت کا مروقی گه‌هشتیه‌ چه‌ رادی
وه‌حشیکه‌ری، ژبلی کوشتن مروقیان تاوان و
گۆنه‌هه‌کا مه‌زنه‌ د یاسایی نه‌ردی و ئاسمانیدا لی
هه‌موو کوشتن ژی نابنه‌ جینوساید گه‌ره‌که‌ دگه‌ل
کوشتنیی هونه‌ری نه‌هیلانا زریه‌تی و چاوانیا
کوشتنیی دگه‌ل دابت، واته‌ هه‌تا‌کو ئه‌فا ب سه‌ری
مروقیان ده‌یت یان نه‌وا ب سه‌ری وان هاتی بته
جینوساید گه‌ره‌که‌ تو هه‌موو قوناغین ره‌زیلکرنیی
توندتیژیا جه‌ستی و ده‌روونی ده‌ربازبه‌کی، ژبو
دانانا راده‌یه‌کی بۆ نه‌فی وه‌حشیکه‌ریا مروقیان ل
به‌رامبه‌ر ئیکدوو (بریارا قه‌ده‌غه‌کرنیی و سزادانی
بۆ تاوانین جینوسایدی) هاته‌ دانان و مورکرن،
لی سه‌ره‌رای هه‌بوونا نه‌فی یاسایی تاوان ب
هه‌مان سیناریو ده‌ینه‌ ئه‌نجامدان، واته‌ نه‌فی
ریکه‌فتنی نکاریه‌ نه‌وی وه‌حشیکه‌ریا کو د ناخی
مروقیاندا هه‌ی ل به‌رامبه‌ر ئیکدوو نه‌هیلت، له‌وما
دی بینی د چه‌رخیی بیستیدا ب ده‌هان کومکۆژی
پشتی نه‌فی یاسایی د درحه‌قی خه‌لکیدا
هاتینه‌کرن.

سه رانسهر ل سه ر ئاستی حو کمداری و جه ماوه ری
 واته ل جه ی ئه وه مه ماهه نگیا دن اقبه نیا پیکهاته یاندا
 هه ی بوو دوژمنایه کا دوو ئالی⁵². نه ؤ کومکوژیه
 ب پلان و قوناغ هاته نه نجامدان. ئیکه م جار ژ
 کوشتنا نه وان سه ربازین نه رمن ده سپیکر یین کو
 د خزمه تا سه ربازیا ئوسمانیا دابوون و ژماره
 25000 هزار سه ربازبوون ل 23 و 24 نيسانا
 1915 دهست ب کوشتنا رونا کبیر و ره وشه نبر
 و زانا سیاسیین نه رمنیا ل نهسته مبولی هاته کرن
 ب مه رما وی یه کی کو نه رمنیا جاره کا دن
 شيانا خو ریکخستی نه بت، ل حزیرانا هه مان سال
 قوناغا فه گوه استی ده سپیکر د نه وی قوناغیدا
 چیرۆک و سه رهاتیین کومکوژی ده سپیکر⁵³.
 سه باره ت ژمارا که سین د نه فی کومکوژییدا
 بووینه قوربان بوچووین جودا هه نه. گه له ک
 ژیده ر نامازی ب کوشتنا نیکی (800,000)
 هزار نه رمنییان دهن⁵⁴. لی (ئارنۆلد توینی) ل
 نه وی باوه رییه نه ؤ ژماره د زیده بوونیدا و ب
 ویرکیانه دبیزت یا قابلی باوه ر کرنیه ژ بهر کو د
 نه فی کومکوژییدا ژ نافر نه کا بی وینه ل دژی
 نه رمنیا هاته نه نجامدان کو ژ سنوو رین ئیرانی هه تا
 ده ریایا مه رمه ر نه ؤ هه وا کومکوژی ب ریفه
 دچوو⁵⁵. پروفیسور (یایر ئاورۆن) ل سه ر دم و
 ژماره کومکوژی نه رمنییان دبیزت: "زۆربه ی
 پاکتاو کردنه کانی نه رمنه کان له نیوان نه پریل و
 نو قمه ری 1915 نه نجامدان (به شیوه کی

کومکوژیین چه رخی بیستی یین مروقان ل
 به رامبه ر ئیکدوو کرن درن دایه تیا نه وان گه هشته
 نه وی راده ی رومانقیسی به ریتانی (کولن ولسن)
 بیژت: "مه گیانه وه ر فی کر ن کو تاوان به شه که ژ
 میراتی مه ی گیانه وه ری"⁴⁸. نه فان کومکوژی
 وه کریه کو نفیسه ری ب نافوده نگی (ئیریک
 هوبزباوم) خودانی په رتوکا (چه رخی توند و
 تیزیان 1914 - 1991) نه گه ری نه فی
 نافونیشانی بو هه بوونا نه وان روودان و
 کومکوژیین زور یین کو د چه رخی بیستیدا
 رووداین دزفرت. (هوبزباوم) نه فی چه رخی ب
 چه رخی مالویرانی (الکارته) ب ناؤ دکه ت ژبه ر
 نه وان ری و هونه رین دکومکوژیین ویدا هاتیه
 نه نجامدان⁴⁹. ل سال (1900 □ 1987) 169
 ملیون که سین سقیل ژ نافچووینه خو نه گه ر
 که سین سه ربازی ژی بچه سه ر ژماره ژ ته خینی
 ده ر دکه فت⁵⁰.
 به ری کومکوژی دژوار و به رفه ه نه وال سال
 1915 ژئالی ده سنه لاتدارین ئوسمانیه ب دژی
 نه رمنییان هاتیه نه نجامدان کومه کا کوشتن و
 ته په سه ریین دن ژ ئالی هه مان دهسته لاتدارییه
 ب دژی هه مان پیکهاته هاتبوونه نه نجامدان⁵¹. لی
 د سال 1915 یدا ئوسمانییان دهست ب
 کومکوژییه کا به رفه ه ل دژی نه رمنییان ل
 سه رانسهری وه لاتی ده سپیکر گه هشته راده ی
 هه موو تشته ک تپه راندا ئیدی بوو کومکوژیه کا

یاسا هاوه‌لاتیبوون و پاراستنا خوون و شه‌ره‌فا
 ئەلمانی دهرخست و تیدا جووه‌ی ب وه‌لاتیبین پله
 دوو هه‌ژمارتن و هه‌ژمارتن ل گهل ئەوان قه‌دغه‌کر
 و په‌یوه‌ندی سکی د ناقه‌بنا جووه‌ی و ئەلمانیادا
 ب تاوان دا زانین، پستی جووه‌یان قه‌ره‌ج و
 ئەفریقی و ئەلمان ب خو ژێ که‌فتنه‌ به‌ر فی
 یاسایی⁵⁹. د ئەفی کومه‌کۆژییدا یاکو هه‌ر ل
 گهل بوونا هیتله‌ری ب راویژکاری ئەلمانی ل سالا
 1933ی ده‌ستپیکرو هه‌تا دوماهیا شه‌ری
 جیهانی دوو ل ئەوروپا ل سالا 1944ی
 قه‌کیشای، نیژیکی پینج هه‌تا شه‌ش ملیون
 په‌هوودی هاتنه‌ ژناقبرن، هه‌روه‌سا ژ ناقبرنا نیف
 ملیون قه‌ره‌جان⁶⁰.

ئەلمانیین نازی جووه‌ی ب مه‌ترسییه‌کا سه‌ره‌کی
 ل سه‌ر ئەلمانی دانه‌ناسکر، د توندروه‌یا واندا
 جووه‌ی مه‌به‌ستداربوون ژبو قه‌ر و کوشتی، لی
 200000 قه‌ره‌ج و 25000 هزار ئەلمانیین
 په‌که‌فتی د ئالی زه‌نی و جه‌سته‌ییدا کوشتن،
 دناقبه‌بنا سالیین 1941 □ 1944 نازیان ده‌ست
 ب دهره‌ده‌رکرنا جووه‌یان ژ ئەلمانی و ئەوان
 هه‌موو ده‌قه‌ریین دهن ده‌سته‌لاتداریا ئەواندا
 هه‌روه‌سا ژ ئەوان ده‌وله‌تین کو هه‌قه‌یمانیین ئەلمانی
 بوون هاتنه‌ دهرکر، ژبو سه‌نته‌ریین کوشتی هاتنه
 هه‌نارتن کو پتریا جاران ب سه‌ربازگه‌هین
 کومکۆژیی د هاتنه‌ ب نافکر⁶¹.

کرداری تا سیبته‌مه‌ربوو) کۆژراوه‌کان به
 600000 تا 800000 ده‌خه‌ملیندریت تا دوو
 ملیونیش⁵⁶. د کومکۆژیاندا ژماره‌ قوربانی
 نه‌گرنه‌ هندی کو ئەو ئەگه‌ریین کو مروقان
 کرینه‌ هیجه‌ت و که‌رب و کین ژبو ژناقبرنا هه‌ف
 ره‌گه‌زی خو ب درنده‌ترین شیوه‌، له‌وما ژێ
 نیه‌ت و چاوانیا کوشتن و قه‌رکرنی دته‌ پیقه‌ر نه‌ک
 ژماره‌ مروقان.

هولوکوست ئیک ژ شه‌رمه‌زاریین دن یین
 مروقانه‌ ل به‌رامبه‌ر ئیکودوو، ئەف روودانه‌ کول
 سالا 1941 هه‌تا کو 1945 ژ ئالی نازیین
 ئەلمانی قه‌ ب دژی جووه‌یان هاتیه‌ ئەنجامدان یا
 بوویه‌ خاله‌کا ره‌ش و ب بیرناین و به‌حسکر و
 ئەف بویه‌ری و بویه‌ریین ب ئەفی شیوه‌ی مروف شه‌رم
 ژ هه‌بوونا خو دکه‌ت وه‌کو مروف شه‌رم ژ
 دیروکی دکه‌ت کو ئەو قاس بویه‌ریین کریت و
 ته‌عل و هه‌ست ئیش د ناقدا دبیت.

د شه‌ری جیهانی یی دوویدا، نازی ب
 کومکۆژیین به‌رفه‌ه و ریکخستی ل دژی گروپین
 (نه‌ته‌وه‌یی، نه‌ژادی، ئیتی، یان ئایینی) رابوون
 به‌هه‌را پتریا ژ ئەقان کومکۆژیان ب سه‌ری
 جووه‌ییان هاتن⁵⁷. ل سه‌ر ئەگه‌ری ئەنجامدانا ئەفی
 کومکۆژییا وه‌سا مه‌زن و ریکخستی ب
 (هولوکوست⁵⁸). ب ناڤ دکهن بۆ ژ ناقبرنا
 ملله‌ته‌کی ژ هه‌بوونی ل سه‌ر بنه‌مایی که‌رب و
 کینی ل 15 سبته‌مه‌را سالا 1935 حکومه‌تا ئەلمانی

جاده) دپلان داريتييدا د به شدار بوون واته د
نه څي كومكو ژييدا خه لكي خه لك دكوشت⁶².
كورد ژبلي كو د دابه شكرا ناخيدا تووشې
جينوسايدې كا كه لتووري ئيتنوگرافي
Ethnography بوينه، د ههر پارچه يه كيډا
ژي تووشې هزار دورد و به لايين سيسته مي
وه لايين داگير كه رين كوردستاني بوينه. ل
باشووري كوردستاني ههر ژ دامه زاندا عيراقې ل
سالا 1921 كو باشووري كودستاني كه فته
دگه لدا، حوكمراين عيراقې حاشاتي ژ مافي
كوردان كريبه و بو دژايه تيكرنا گه ل و ملله تي
كورد پلان داريتينه، د نه وان پلانا تاواين
حكومه تي گه هشتيه جينوسايدكرنا كوردان بو
نونه ل سالا 1933-1934 ژبه ر شورش
بارزان د نه وي ده ميډا ب سه دان كه س كوشتينه
دگه ل ههر فاندن و سووتنا 79 گوندان. ل سالا
1961 رژيما (عبدالكريم قاسم) هيرشكره سر
كوردستاني د ماوي سال و نيغاندا 3000 كه س
كوشتن...⁶³ . د سه رده مي حومكدارين رژيما
به عسي يا عيراقې ب درنده ترين شيوه تاواين
جينوسايدكرني ب سه ر گه لي كوردا ئينايه بگره
ژجينوسايدكرن فه يلليان ل سالا 1963 و
نه فيكرنا بو ئيراني ل سالا 1980 و جينوسايدكرنا
بارزانيا ل سالا 1983 هه تاكو دگه هيه هه وا
نه نفالا نه وا كو ژ شوباتا هه تاكو نه يلوولا سالا
1988 فه كيشاي د نه څي ده ميډا هه شت قوناغي ن

ههر د ديروكا مروغاندا و ده مه كه نه گه له ك
دوور جينوسايدا رواندا ژي هاته سه ر نه وي
شه رمه زاري ياكو مروفا حه ز ناكه ت به شه ك ژي
بت، ده ستيپكا جينوسايدا رواندا يا كرداري ل
6 نيسانا 1994 بوو، جوداهيا چينايه تي و
خوديتنا زيده يا چينه كا دياركري (هووتو) ل سه ر
چينا (توتسي) وه كر كو ناكوكي ن سياسي و
جفاكي په يدا بن و ل سه ر بنه مايي نه وان ناكوكيا
چينا توتسي هه ولدا ب ريكا دامه زاندا بزاڅا
به رها نشتمان Rpf ياكو ل سالا 1980
دامه زاندي مافين خو ب ده ست بيخت، بزاڅا
ناڅيري بزاڅه كا خودان گه ريلابو نه څه ژي بو
نه گه ر كو چينا ده سته لادار ب ريكا به لافكرنا
پروپاكنده يا كه رب و كيني و به خشينا تومه تا
وه كر كو نه و كه رب و كين ب راده به كي ئي كچار
بلند دناؤ خه لكيدا به لافبيت، نه څه نه گه ر و چه ندين
نه گه رين دن ريخوشكه ربوون كو جينوسايدا
رواندا رووبده ت. تشي كو نه څي جينوسايدې ژ
جينوسايدې دن جودا دكه ت نه وه ب له زترين
جينوسايد ده يته هه ژمارتن كو د ماوي 100
روژاندا ژ 6 نيساني هه تاكه 15 ته مووزي سالا
1994 800000 توتسي هاتنه كوشتن، تشي
دن يي جودا نه وه بو هه موو چينين جفاكي ژ
سياسي و نابوورناس بگره هه تاكو چينين
ره وشه نير و پزيشك و چالا كفانين مه دهنې و

و په‌یره‌و کرنا داب و نه‌ریت و که‌لتووری خو، د یاساین وه‌لاتی تورکیادا ژی مافی هاوه‌لاتیوونی وه‌کو کورد نه‌دای بیه‌لکو هه‌موب تورک ل قه‌لمه‌ داینه‌ هه‌روه‌سا ده‌ربه‌ده‌ر کرنا ئەوان ژده‌ڤه‌رین ئەوان یین ره‌سه‌ن ب مه‌ره‌ما جینوساید کرنا که‌لتوری، ئەڤه‌ و ژبلی کوشتن و قپ و فه‌رمانین به‌ سه‌رواندا هاتین ب ئەگه‌ری داخواز کرنا مافی هاوه‌لاتیوون ناسنامه‌یا نه‌ته‌وه‌یی⁷⁰.

3- جوړین جینوسایدی:

ل گوری ئەوان پیناسه‌کرنین ژبو جینوسایدی هاتینه‌ کرن دیاردبت کو ب هه‌موو ره‌نگ و ئالاڤا مروڤ هاتیه‌ ژ ناقبرن ب مه‌رما نه‌هیلانا نه‌سلی وی یانژی کیمکرنا هیترا وی کوچ جارن رانه‌بنه‌ سه‌رخو نه‌بنه‌ هیتزه‌کا ریکخستی کاریگه‌ر، به‌لکو هه‌ر ته‌په‌سه‌ر و بن ده‌ست بمین و هزرا دووباره‌ ئافا کرنا که‌سایه‌تی و کیانی خو نه‌که‌ن باوه‌ریی و ئیرادی د ناخی واندا بشکین و که‌لتوری وان ب هه‌موو به‌شین و یڤه‌ ژ ناقبهن.

1- جینوسایدی فیزیکی (به‌ده‌نی): Physical Genocide

ساده‌ترین و ئاشکراترین جوړی جینوسایدییه، بریتیه‌ ژ ده‌ست دریتیکرنا ل سه‌ر ته‌ندروستی و که‌رامه‌تا ژيانا خه‌لکی کوشتن و ژناقبرنا جه‌سته‌یی، چ ب شیوی راسته‌وخو بیت یان نه‌راسته‌وخو⁷¹. واته‌ کوشتنه‌ ب هه‌ر جوړه‌کی بت ئیعدامکرن گوله‌بارنکرن، هیترا سه‌ربازی و کوشتن ب کوم، ب کارهینانا چه‌کی کیمایی⁷².

نه‌فاله‌کرنی ب مه‌ره‌ما جینوساید کرنا گه‌لی کورد هاتنه‌ نه‌نجامدان⁶⁴. (زوزان ناسر مسته‌فا) د په‌رتوکا خودا ئامازه‌ دایه‌ هه‌ر هه‌شت قوناغین نه‌فالی⁶⁵. یین کو ب سه‌ر کورداندا هاتین دایه‌ دیارکرن کو 23 شوباتی سالا 1988 هه‌وا نه‌فالا ده‌سته‌پیکریه‌ و ل 6 ئەیلوولا هه‌مان سال ب داوی بووینه⁶⁶. ده‌ردی کوردان ل ئیده‌ر ب داوی نه‌بوویه‌ کیمابرانکرنا هه‌لجه‌ ل 1988/3/16 هه‌لبه‌ت ئەڤ هیترا کیمایوی یا هه‌ر مه‌زن بوو لی حکومتا عراقی دناقبه‌ینا سالا 1987 □ 1988 په‌لامارین کیمایوی ب سه‌ر باژیروکین کوردستانیدا ئیناینه⁶⁷.

نه‌فاله‌ ئەو پروسیس و تاوانا مه‌زنه‌ یا کو رژیما به‌عس ب پلان ل به‌رامبه‌ر ملله‌تی کورد ب مه‌ره‌ما نه‌هیلان و ژناقبرنا سیمایین وان یین نه‌ته‌وایه‌تی و نه‌هیلانا جوداهیا وان یا که‌لتووری نه‌نجامدای. "د ئەڤان ئوپه‌راسیوناندا زیده‌تر ژ (4000) چار هزار گوندین کوردستانی هاتنه‌ سووتن و خرابکرن"⁶⁸. هه‌لبه‌ت زیانین گیانی ژی پربوون "ل دویف ژیده‌رین کوردی زیانین گیانی یین کوردستانیان زیده‌رتون ژ 182 هزار که‌سان"⁶⁹.

کوردین ل باکوری کوردستانی ب هه‌مان شیوه‌ به‌لکو خرابتر ژی که‌فتینه‌ بن زولما سیسته‌می ده‌وله‌تا تورک ب هه‌موو ره‌نگا حاشایه‌تی ژ هه‌بوونا ئەوان ده‌یته‌ کرن وه‌ه‌تا ئیرو بی بی به‌هه‌ر ژ زمان

دهمې كه سين گروپه كي ديار كرى ل سهر
 بنه مايي ئيتي، نه ته وه يي، باوهرى و نه ريتين جودا
 دهينه كوشتن، بينگومان دگهل كوشتنا وى
 كه لتور زى لاواز دبت و هيدي هيدي بن
 گوردبت، ژبه ركو نه و نه گه رين وه كرى كو بريارا
 جينوسايد كرنا وى د ناليي فيزكى و بايلوژيدا
 بهي ته دان ههر نه و جودا هيپن كه لتوروى بوينه، ب
 جينوسايدا فيزيكى يان بايلوژى جينوسايد كرنا
 كه لتوروى دبت ته تشته كي قه برى. واته ده مې ب
 زورى قه گوهاستنا گروپه كي دهينه كرن يان
 ژيانه كا مجبورى د سهر دا دهينه سپانندن و
 نه ندامين خيزاني بؤ ده مې كي دريژ بؤ جهين ژه هؤ
 جودا ژ ئيكدوو دهينه دوور كرن، نه قه ب خو
 ژنا فبرنا كه لتوروييه، ژبه ركو ب دوور كرنى
 كه لتور و نه ريت سست و لاواز دبن هه تاكو
 دگه هپته قوناغا مرنى "ب تايه تي نه گه ر نه و
 كومه لگه ژ لايي كه لتور و زمان و ميژوو و
 داب و نه ريتانغه ژ ئيك د جياوازين، دبيت
 نه گه رى وى چهندي نه و زاروك زمانى داكي و
 ناسنا ما خو يا نه ته وه يي ژ ده ست بدن و ره وشت
 و زمان و نايين و كه لتوروى كومه لگه ها ديتر
 بگرن" 77.

سه باره ت رمان و مه به ستا نه قى جينوسايدى "
 نه هؤ جوره جينوسايد ه رمانا خو د قه ده غه كرنا
 زمانى و ره وشه نبريى و تيكدانا ديرو كي دا دبنت،
 واته ژ نا فبرنا تايه تمه نديا نه ته وه يي و نه هيلانا

جينوسايدا فيزيكى نه و جوړى جينوسايديه كو
 هه مو جهسته يي مروقى د گروپه كي دا ب
 خو قه دگريت، كو سى به ندين ماددى دووى (ئا
 -ب- ج) ژ (ريككه فتننا ما قه ده غه كرن و
 سزادانا تاوانا جينوسايدى) يا سالا 1948ى و
 ماددى شه شى ژ (سيسته مې رو ما يي سهره كي بؤ
 دادگه ها تاوانين نيغ دهوله تي) يا سالا 1998ى
 به حس ل نه قى جوره جينوسايدى دكهن 73.

2- جينوسايدا بايلوژى: Biological Genocide

ريگريكرنه ل زيده بوون و بهر فره هبون ههر
 گروپه كي هه بت مينا نه هيلانا پروسيسا ژ
 دايكبوونى يان ژ هه هؤ دوور كونا زه لام و ژنا و
 دابه شكرنا نه ندامين خيزاني بؤ ده مې كي دوور و
 دريژ ژ هه قدوو ب مه ره ما كي مكرنا ريژا نه وى
 گروپى يي كو د پروسيسا جينوسايديدا
 مه به ست 74. ريكيين نه نجامدانا نه قى پروسيسى واته
 كي مكرن يان نه هيلانا نه ژاده كي ديار كرى برتينه
 ژ مي راني ئيخستنا زه لامان و نه زوك كرن و
 ژ باربرنا نافر هتان ب ريكيين جودا 75. جينوسايدا
 بايلوژى هه ردوو به ندين دوماه يي بين ماددى
 دووى ژ (ريككه فتننا ما قه ده غه كرن و سزادانا
 تاوانا جينوسايدى) و ماددى شه شى ژ (سيسته مې
 رو ما يي سهره كي بؤ دادگه ها تاوانين
 نيقد هوله تي) ب خو قه دگرت 76.

3- جينوسايدا كه لتوروى: Cultural Genocide

نېکه تیا هه څه ش د ناڅه لکیدا، د هه مان دهمدا ژ
 ناقبرنا شینوارین دهربرینې ژ جورې ژيانا نه وی
 گروبی دکه ت نه څجا چ جهین پیروزبن یانژی قه لا
 و شکفت موزه خانه و بازارین که فن بن...⁷⁸
 ب زور سه پاندنا زمانه کی ب سهر زمانه کی
 دندا دبنه نه گهر زمانې بی دهسته هلات ژناقبچت "
 مملانا زمانې ب ههر هوکاره که هه بت (سیاسی،
 نولی ...) دبنه نه گهری ژ ناقچوونا زمانه کی یان
 زیده تر نه څه ژې پتر د نالی د ساسی و تولیدا
 دیاردبت، ژبه رکو هیزا دهسته هلا دار و سهر که فنی
 ب هموو رهنگا هه ولا ژناقبرنا زمانې بن دهست
 د دوت نه څه ب خوژی د ئیرودا دچته ژیر قالبی
 جینوسایدی زمانې⁷⁹. هنده ک ژ څه کوله ران
 زاراقه کی دن بؤ جینوسایدی که لتوری ب
 کادهینن. "هندي له لیکوله ران به مهبه سته وه
 دهسته واژه ی ئیئتوساید Ethnocide به کار دبه ن
 بؤ وه سفکردتی کومکوژی به هوکاری
 که لتوری بؤ نمونه ویرانکردنی به مهبه سته وه ی
 که لتوری گروپیکې ئیتنکی، نه ته وه بی، ناینی یان
 ههر گروپیکې تر، مهرج نیبه له ناوبردنی فیزیکی
 له گهل دابیت " ⁸⁰. واته مهبه ست ژئ ویرانکرنا
 ناسنامه یا گشتی یا گروپه کی ئیتنیکیه ب هموو
 به هایین وی بین که لتوریره کو ب کوشتان و
 نه هیلانا ناسنامې څه گریدایه نه ک ژناقبرنا فیزیکی.
 نه څ جوړه جینوسایدی د ریککه فتننا ما سالا
 1948ی دا نه هاتیبه دیارکرن، هنرا په سندنکرنا

نه څی جورې جینوسایدی د دانوستان دین
 سهره تایین (په پماناما روم) دا هاتیبه باسکرن، لی
 ژنالی کومه لا گشتی یا نه ته وین ئیکگرتیغه هاته
 ره تکرن. ب دیتنا کومه لا ناقبری، ژبه رکو مهره ما
 سهره کی یا فان ریککه فتنان پاراستنا نالی
 فیزیکی گروپانه نه ک پاراستنا که لتوری وان⁸¹.
 راسته پاراستنا گیانی ژ پاراستنا که لتوری
 گرنگتره وه ک تیگه هه کی گشتی لی ژيانا بی
 هه بوونا ناسنامه یا که لتوری و نه ته وه بی ب تی
 ژيانه، د ژيانا که سی که لتوری و ناسنامه
 وندابوویدا ژيانی چ رامانین خو نین، خو شی دین
 ژ ژيانی واته هه بوونا نه و جوداهیا که لتوریه
 یا کو ته نه څیت گروپا به رامبه ر هه بت و نه و
 هه بوون بؤ وی گروپي گرنگتره ژ هه بوونه کا
 فیزیکی کو ب تی له شه ک بت و ب خوارن و
 څه خوارنی بی ساغ بت.

4- جینوسایدی نابوری: Economical Genocide

نه څ جوړه جینوسایدی ژناقې خو نه وی هنر و
 بهرچاڅرونې د ده ته مه کو ب رامانا ویرانکرنا
 مال و رسقی گروپه کی دیارکری دهیت بگره ژ
 سامان و بهر بوومی چاندی هه تا کو دگه هیته
 ویرانکرن و تالانکرنی. " نه مه ده کری پی بوتری
 (ویرانکردنی نابور) واته ویرانکردنی سامان و
 سروشت و بهر بوومی ناوچه کان و که رسته کانی
 ژيان و گه ماروی نابوری به مهبه سته برسیکردنی
 خه لک هه موویان دبنه هوی فه وتان دنیکی له سهر

د تاوانا جینوسایدیدا دوو پیکھاتە زور گرنگن
هەنە کو بریتینە ژ:

1- مەرەم: د ئالیی مەرەمیدا ئەو تاوانە ژ تاوانین
دن یا جودایە، ژبەرکو مەرەما سەرەکی د تاوانا
جینوسایدیدا ژناڤرنا گروپەکی مروھایە ئەقجا چ
بەشک ژ ئەوی گروپی یانژی هەموو، هەرئەو
ئەگەرەیه تاییەتمەندییەک دایە تاوانا جینوسایدی
ژتاوانین دن یا جوداگری، ژبەرکو مافی ژیانن پێ
رەوا و ئاسای نابین.

2- ژمارا قوربانیان: ژبەرکو د تاوانا جینوسایدیدا
مەبەست ژناڤرنا مروھایە، لەوما کیمی و زیدەھیا
ژمارا قوربانیان ل بەر چاڤ ناهیتە وەرگرتن.⁸⁴

پشکا دووی: بەلگەنامین جینوسایدی د سترانا
فولکلۆری پاکوردیدا:

د دیرۆکیدا کوردان ب تخی ئیک یان دوو
جینوساید ب سەردا نەھاتینە بەلکو ب دەھان
جاران هاتینە جینوسایدکرن د ئالییەکیدا ئەگەری
ئەوان جینوسایدیدا نەتەو و کوردبوون و مافی خو
ب رێقەبەرن و قەبولنەکرنا داگیرکاری بوو، د
ئالییەکی دندا ژی کەلتوور و بیروباوەریین ئولی
بووینە، ئیزدییان ژ هەردوو جینوسایدیدا بەھرا خو
هەبوویە لی د بەھرا کەلتوور و ئولیدا سەرپشک
بوو.

کورد د سالین 700هەتا کو 550 پ.ز د
گوپیتکا دەستھەلاتا خو دابوینە و ب ئەوی ھێزا
خو شیاپنە بالانسی ھیز گۆھورینی بن د دەقەریدا،

خوی مروو⁸². هەر ئەو گەماروویا ئابووری دبتە
ئەگەر خەلک ژ جھ و وارین خو یین رەسەن
باربکەن بەرەو دەقەرەکا دن کۆچ بکەن ب ئەقی
بارکرنی ژی جینوسایدیدا کەلتووری دەستپیدکەت
" لەئەنجامدا داب و نەریتی رەسەنی کومەلایەتی و
کولتووری تاییەتی خویان لە دەست دەدەن"⁸³.

دئەشان هەر چار جوړین جینوسایداندا یین کو
پتیا ژیدەران تەکەزیی ل سەر دکەن د گەوھەری
خودا هەقشپە کە نیژیک دناقبەینا ئەواندا هەیه و
تیکەلی ئیکدبن و دگەنەھەو کو ئەوژی ژ ناڤرنا
کیان و گیانی مروھاییە ئەقجا چ ب رییاً فیزیکی
(بەدەنی) بت یانژی بایلۆژی... ب دیتنا مە هەر
جوداھیا کەلتوورییە دبتە ئەگەر کو بریارا
جینوسایدیدا ئابووری ب سەردا دەھیتەدان ب
مەرەما دەستبەردانی ژ ئەوی جوداھیا کو بوویە
ئەگەری جینوسایدکرنای ب هەموو جوړین
جینوسایدی، هەموو رەنگین جینوسایدی خودان
ئیک ئەگەر و مەبەستن ژبو جیبەجیکرنا ئەوی
مەبەست و ئەگەری ریکین ئەنجامدانا جینوسایدی
ژھەو جودادبن، ئەگەر ئەو جوړین جینوسایدی د
ئالیی توندی و قوربانییدا ژھەو د جوادبن ژلی
د مەبەستیدا ئیکن هەر ژبەر هندی، (د یاسایین
نوویین نیقدهوله تیدا جیوساید وەکو تاوانەکا
سەربەخو و خودان تاییەتمەندی جوداھییە ب
ھەقەبەرکرن دگەل تاوانین دن هەر ژبەرھندی ژی

خاپاندنی، کوشتی، تالانی و خرابیی بوویه. زارگوتنا کوردا ئەڤ سەياسەتیا گونە کار سەياسەتیا مەخت رند هاتیه کڤشی سترانید (تیلی حەمزی و حامی موسی) و پوئیمید ماییندا" .87

مامۆستا (عەلانەددین سەججادی) بەحس ل ئەوی دەرندەیا ئوسمانیان دکەت ئەوا د درحەقی کورداندا هاتیه کرن. ل سالا 1937 حکومەتا (کەمال ئەتاتورکی) ب سەر شورش سەید رەزای دیرسیدنا ئینای⁸⁸. مروڤایه تی شەرم ژ بەحسکرنا وی دکەت گولەبارانە کا بی رهمانه ژ ئالیی و عەسکەر و فروکەیانڤه ب سەر واندا هاتە ئەنجامدان، کەس نکارت بپتە دیدەڤان ل سەر دیتن و بویهرین وی بین جەرگ بر ب تنی گوشتی لەشی وی زاروکی دناڤ لاندە کا خوەدا ب گولەیان هاتیه کوشتن نەبت ئەو د زانت چ هاتیه کرن ئەگەر نه چ زمان و قەلەم نکارن بەحس بکەن⁸⁹.

کەس هندی کوردان ب ئەوان ئیش و ئازارن نزانن ب سەری وان هاتین، لەوما دی بینی د کۆچک و دیوانین خۆدا هەموو گاڤا ب رییا سترانی ئەوی زولم و نەحەقی ل بپرا خۆ دەینن یا کو ب سەری ئەوان هاتی ب رییا سترانی هیزا و ئیرادەیا خۆ بلند دکەن ب مەرەما بەره‌ڤانیکرن ژ مانا خۆ. " سترانا کوردی خەباتا کوردان دژی دەوله‌تا ئوسمانی تومارکریه، ئەو دژایه‌تیکرن ل

لی ب بورینا دەمی ب ئەگەرین ناڤخوی و ژدەرڤه ئیمراتوریه‌تا میدی ل سەردەستی هاخامنشیا ژناڤچوویه" ماددەکان له 700 تا 550 پيش میلاد کیشوهریکی به‌ناوبانگی پرهیزیان هه‌بووه، وه‌لاتی زاگروس به هه‌موو مه‌عنايه‌کی کیشوهداری ده‌وله‌تییکی تیشکداریان هه‌بووه، وه‌لاتی زاگروس ئاوه‌دان بووه به‌حوکمداری ئەوانه‌وه، سەرباری ئەمه هه جاره په‌لاماری ولاتی ئاشوور و پارسیشیان داوه ئەوانیشیان کز کردوو ه ماوه 150 سال ده‌وله‌تی ماد له جۆشی گه‌جی و به‌رزیدا بووه له پاشا ورده ورده به‌هوی هه‌خامه‌نشیه‌کانه‌وه ئەستیره‌یا که‌وته کزی⁸⁵. ب ژ ناڤچوونا ده‌وله‌تا میدی ده‌رده‌سەریین کوردا ده‌ستپیکرن و تا ئیرۆرۆژ د به‌رده‌وامن، شکه‌ستان میدیا بو ده‌ستپیکا کوشتن کوردان و کریتکرنا که‌لتووری وان، ئەڤ کریتکرنا که‌لتووری و خراب دیتنا کوردان ژ فارسان ده‌ربازی ناڤ تورکان بوو ژ تورکان ژی ده‌ربازی ناڤ عەربان بوو و هەر ل سەر بنه‌مایی هه‌مان ئەگەر و چه‌ندین ئەگەرین دن ده‌سته‌لاتین ده‌وروبەر که‌فتینه کوشتن و نه‌هیلانا گیانی کوردان ب تایبەت ژئالیی ده‌سته‌لاتا ئوسمانیڤه⁸⁶. ده‌وله‌تا ئوسمانی سەياسەتا ب سەردابرن و ئینکارکرنی ب مەرەما ژناڤبرنی ل به‌رامبەر کوردان په‌یره‌وکریه. " سەياسەتیا ده‌وله‌تا تورکیایی (رومی) ده‌ره‌جا جمعه‌تا کوردادا تمی سەياسەتیا زیراندنی،

فه‌رمانین سه‌فه‌ویا و فه‌رمانین سه‌دی هه‌ژى و نوزدی هه‌تاكو دگه‌هسته فه‌رمانا سه‌دی بیست و ئیكى هه‌واكو ژ ئالیی داعشی فه (ده‌وله‌تا ئیسلامی ل عیراق و شامی) ل 2014/8/3 ب سه‌ر ده‌فه‌رین ئیزدیاندا ب تایبته شنگالییدا هاتی⁹².

زۆربه‌یا سترانین ئیزدیان ده‌برینی ژ هه‌وان ده‌رده‌سه‌ری و فه‌رمانا دکه‌ن یین ژ پیخه‌مه‌ته ده‌سته به‌ر نه‌دان ژ ناخ و كه‌لتوور و بیروباوه‌ران ب سه‌ردا هاتین، ل سه‌ر بنه‌مایى هه‌وی كه‌لتووری جودا یی ئیزدیان هه‌ی د ئالیی باوه‌ریاندا كومه‌کوژیین فیزیکی و بایلوژی و ئابووری د ده‌رحه‌قی هه‌واندا هاتینه هه‌نجامدان واته ژبو نه‌هیلا نا هه‌وی كه‌لتووری هه‌موو جورین جینوسایدکرنی هاتینه‌کرن. ب تایبته هه‌وان هه‌وین (حه‌لات) دماوی حوكمداریا عوسمانیدا سیاسه‌ته‌کا ئیکجار دژوار و بی ره‌حم بو، بریارین هه‌وی سیاسه‌تی و ده‌رئه‌نجامین وی د سترانا کوردیدا ره‌نگه‌داینه. "د سترانا دیروک ی یا کوردیدا به‌حسی سیاسه‌تا ئوسمانیا به‌رامبه‌ر کوردا هاتیه"⁹³. به‌هرا پتر یا سترانین (شنگالی) سترانین شه‌رانه و گریدانه‌کا موکم ب ژیان و دیروکا جفاکی خو فه‌هیه⁹⁴.

هه‌ر چه‌ند هه‌گرین شه‌رین ب سه‌ر ئیزدیاندا هاتین د زروبین، جودا هیا بیروباوه‌ران ل پیشیا هه‌مووا بوویه، له‌وما ئاسایه‌ ده‌سترانین ئیزدیاندا

سه‌ر بنه‌مایى به‌رگریکرن و پاراستنا هه‌ردی خو کره" ⁹⁰. هه‌و روودان و كه‌سانین بوینه سه‌رناڤ بو سترانی مینا شیخ سعیدی پیران و نه‌والا زیلا و ناگری داغ ... به‌لگه‌یین راسته راستن ل سه‌ر هه‌وان بویره‌ین كو دچه‌ن د خانا كومه‌کوژیین گه‌لی كوردا، دبته هه‌ر تشته د سترانییدا نه‌هاتیه گوتن و كو هورگلیین كومه‌کوژیی لی هه‌بوون و گوتنا هه‌ده‌ك به‌لگه‌یین دیروکی د سترانییدا مه‌ پشت راست كه‌ن هه‌فا د سترانییدا هاتیه گوتن ل به‌رامبه‌ر هه‌و زولما كو ب سه‌ری هه‌وان هاتیه ب ده‌هین جارا پتربوویه. ژبلی فه‌رمانین ل سه‌ر بنه‌مایى كوردبوونی ب سه‌ر کورداندا هاتین، فه‌رمانین ل سه‌ر بنه‌مایى جودا هیا بیروباوه‌رین ئولی ژى هاتینه سه‌ر بو هه‌قی ره‌نگی فه‌رمانا ئیزدی سه‌رپشك بوینه.

ژبه‌ر جودا هیا كه‌لتووری د ئالیی بیروباوه‌راندا، د دیروکییدا ئیزدی توشی ب ده‌هان ده‌رده‌سه‌ری و بنپرکرن و كومه‌کوژیین دژوار بوینه. ئیکه‌م فه‌رمان ل 652ك 1254 ز بوو ژ ئالیی (بدرالدین لؤلؤ) ب سه‌ر ئیزدیاندا هاتیه، ل سالا 1570 ز ژ ئالیی (سلطان سلیمان قانونی) فه‌و ل سه‌ر بنه‌مایى فه‌توایا مفتیی فه‌رمی یی ده‌وله‌تی (ابو سعود العمادی⁹¹) یی كو ب فه‌توایا خو، كوشتن و تالانکرن ئیزدیان ب ره‌وا دایه‌زانین، بویه هه‌گر كو پتریا فه‌رمانین د پیرا هاتین پالشستی ل سه‌ر فه‌توایا نافبری بکه‌ن. دپیرا

"... نه زئ ته عمينكي ل وه بكم، ته عمينا ئايي خو مه شكين، نه سكه مه كوژن، ئي تيمن، خه رين، زارويي خه لقيته، بن عه مرن، گونه نه، بكوژن زاپت و قومانداري جمهورياتي عه دويي دينن...."

د پارچه كه دن يا سترانيدا هاتيه كو خه بات و شورشا وان ب تني ژبو ماف و كه رامه تيبه، هه ر ل سه ر نه ئي بنه مايي داخو ازا به ردانا ئيخسيرييت گه ليي زيلا دكه ت نه وي چ گونه ها خو نه ي هه موو زاروك، ژن و كال نه و ئيخسير هاتيه كوشتن و پشتي كوشتني سفكاتي ب له شي وان هاتيه كرن، نه فا هاتيه سه ري وان ل سه ر بنه مايي جودا هيا وان يا نه ته وه يي بوويه.

"لنگي من ل زه نگوږي ره عني من قه رميه سه ر پش تا هه سپايه
نه ز بونه گورگي ده ؤ ب خون و كه تمه داغ و چپايه

ناموسا من ل نه رزه رومي، ل بتليسي، ل سيړتي، ل واني دگه ره ل دايره و مه حكه مي تركايه،
مالك ميرانو نه م كورمانجن ژبو خودي ريكي به ردن ژبوي هي سير و فه قيري گه ليي زيلايه"⁹⁷.

نه و فه رمانين ب سه ر كورداندا هاتين ب رييا ستراني بو مه هاتينه فه گيران هه موو هزر و پيقرين خرايا مرو فان د ده رحه قي ئيكدوودا نه نجامدين ده ربازدكه ن. د پارچه كا دن يا هه مان سترانيدا دياردبت كا ب چاوا توپاران هاتييه كرن

ره نكفه دانا به ر خودانیا نه وان بيرباوه ران خويابن، مينا سترانا (شيخ ميرزايي شيخا) شيخ ميرزايي ناقونسي، ئيردي ميرزا و، 1908، حافر پاشا... فه ريق عمر وهه يي پاشا سترانا هه سن و غه زالي و چپايي شنغال...⁹⁵ هه ر گوتنه كا د ستراندا سه به رت كومكوژي و نه شكه نجه و توپاران و دوورپيچي و ئيخسير كونا خه لكي و جيړيكرنا كچ و ژنا وب زور بيروباوه رگوهارتن... ب ده هان ره هه ند و رامانين دن بين زولمي دن نه و زولما هاتيه به حسكرندا هه ينه.

نه و سترانين ژبو پراكتيزه كوني هاتينه ده ستنيشان كرن نه فه نه: سترانا سه ييد خان، سترانا ابراهيم پاشايي ملي، سترانا شيخ ميرزا ناقونسي، سترانا چپايي شنگالي، سترانا هه سه ن غه زالي و سترانا فه ريق عومر وهه يي پاشا.

سترانا سه ييد خان: (سه يد خاني كه ر⁹⁶)
د ناهه روكا نه ئي سترانيدا گه له ك با به ت دياردين، دلوقانيا بي راده يا كوردان ل به رامبه ر دوژمني خو، واته د شه ريدا زي كورد د هه لويس ت نازكن نه ؤ هه لويس ت نازكيا وان بويه نه گه ر ل به رامبه ر نه ئي نه رماتيي و نازكيي دوژمني نه وان د دل ره ق و بي ره مبن د كوشتناواندا، سه يد خان گازی دكه ته سه ر كردين شه ري و دبيژته نه وان:

د ئەقی سترانیدا به حس ل فه رمانا ئەرمه نا ژى
 هاتیه کرن ب ئەوی رهنگی به حسکریه کا چاوا
 ههولا براندا توفی ئەرمه نیا هاتیه دان ئیرو ب
 هه مان رهنگ و هزر ب ئەقی فه رمانی ههولا
 نه هیلانا توفی کوردان ژى د ده ن، ئەقه ب خو
 دبه به لگه یه کا دن یا فه بر کو ئەقا ب سه ری
 کوردان هاتی و د ئەقی سترانیدا رهنگه دای
 کۆمکوژیه کا ب شه رت و مه رجین خو یه، ژبه رکو
 د ئەقی سترانیدا دیاردبته ئەقا ب سه ری کوردا
 دهیت دووباره کرنا سیناریویا کومکژیا ئەرمه نیایه
 ژبه رکو د هه ر دوو فه رمانادا وه کو ستران د ده ته
 دیار کرن ههولا نه هیلانا توفی وان هاتیه دان.
 " هه ی ل منی، هه ی ل منی، هه ی ل منی، هه ی ل منی، هه ی ل منی،
 منی،

گه لی عه شیرئ کوردا هونی گو ه بده نی،
 چاوا حه یفا من ل وی حه یفی نایی چاوا بی باقی
 ترکا توفی ئەرمه نییا و کوردا قه لاندیه ژ دنی⁹⁹.

سترانا فه رمانا ئیبراهیم پاشا¹⁰⁰ *

د ئەقی سترانیدا ژى کومکا به لگه یین
 جینوساید کرنی دکه فنه به رچافی مه مینا بریارا
 فه رمانی (جینوسایدی) قو و کوشتن
 جیریکرنا (که نیزه) کچ و ژنا، توند تیژیا دهروونی،
 جهسته یی و سکسی.

ئیرو فه رمانا مه رابوو
 ژ

خه لک د چیاندا هاتیه دوریچکرن و ئاگر ب
 سه ردا باراندیه و قو کرینه دیسان دیاردبته کا
 چاوا به ری زه ری و ئەسمه رین (کچ و ژنا) عه شیرا
 شیخ سه یید ئیخستینه زیندانا، د هه مان دمیدا
 دیاردبته کا چاوا کچ و ژنا بریارا خو کوشتی
 دایه داکو نه که فنه به ردارئ زوری نامووسا وان
 ب ده ستئ عه سکه ری تورک نه هیته پیسکرن.

" وه ی لو، وه ی لو، وه ی لو، وه ی لو، وه ی لو،
 وه ی لو،

ناؤ و ناؤ کیلا خورتئ کوردا و کورمانجان کرن،
 نیشانا توپا و شه رانارا

عه مرئ ئاتاشا دانه قوماندارا

بؤ گورینا توپان و شه رانارا

رهوشاندن وه ک ساب و گارسا، کومکرن ئالی
 وان د کو بی چیادا ئاگر به ردانئ.

ئای وه لاتوچ عه چیپ و له گانا گران ب سه ری
 کوردا و کورمانجا هاتو؟

..... کومکرن عه شیرئ شیخ سه ییدی کال

ئاژوتنه حه بسان و زیندانا، ره فی ئەسمه ر و زه رییان
 زنجیرا قیز کا عه یی گهور مه دانی زیرا

به ری وا دانه باژیوی ئەدانی

نیقی وان سه ر ساحلا ده نگزی

ده ستمالئ گولا فدین دانه به ر چه عقی خو

خو چاکرن (هافیتنه) سه ر ساحلا ده نگزی

گولی مور سه ر ده ورانا ئافی که تن، گو "ترکنو،

هون بمرن ئەم مرازی خو ه جانی وه ناکن⁹⁸.

به حس ل جیړیکرنا کچ و ژنن کوردان ب
 دهستی عهسکه ری ئوسمانی هاتیه کرن د هه مان
 ده میدا دیاردکته کا چهند ریژیه کا مه زن ژ
 ئیخسیرا داینه پیشیا خو، سه ری وی کاروانی
 ئیخسیرا ل چه می ده عورییه و تالیا وان ل قونتارا
 چیایه، دیسان د ده ته دیارکرن نه و ئیخسیر و کچ
 و ژنن که فتینه بن دهستی وان دی زورداری و
 ده ستر ریژی ل سهر نه وان هیته کرن ده می دبیت:

" خه لکی لیکن داری نه حه قییه ".

ئیزدییان د فه رمانادا دوو باج داینه، نه و
 فه رمانین ل سهر بنه مایی کوردبوونی ب سهر
 کورداندا هاتین وه کی وان و زیده تر ب سهر
 ئیزدییاندا هاتینه، واته باجا کوردبوونی دایه و
 دکوردبوئیدا ژی باجا بیروباوهرین خو یین ئولی،
 گوهارتنا بیروباوهره ب داری زوری پی دایه کرن
 ههروه کو د سترانا (چیا شنگال و شیخ میرزایی
 ئاقونسی) دا خویادبت نه قه ب خو ب خو
 کوشتنه کا دنه واته کوشتنا که لتوو رییه د ئالیی
 بیروباوهراندا.

سترانا شیخ میرزایی ئاقونسی.

شیخ میرزایی ئاقونسی د سترانیدا سه ری خو
 دده ته بهر نه گوهارتنا ئولا خو ژبه رکو داخوازا
 باوهری گوهورینی ژی دهیته کرن نه و داخوازی

فه رمانا رابوو ژ ستانیکې ژ ته رزانه

فه رمانا مه رابوو ژ نه نقه ری ژ سته نبولی

ب نه مری خوندکار و سولتانه

.....

ره بی عالی فه رمانا ده وله تی نه بته سهر ت کوریت

بابانه

هه تا ب دارو به رانه

ئب خودی فه رمانه مه فه رمانه کا گرانه

فه رمان تنه وه کو فه رمانا جارا هانه

.....

شه ری گرانه دی وه له دی خو ه تافی یه

مه فه ر ل عه ردا نمایه ل عه زمانا ما خودی یه

به ری ئیخسیر و گولی سو ریت ملا که تیه چه می

ده عورییه

تالیا ئیخسیرا مایه ل قونتارا چیی

که فتیه بهر سنگی نژدا نه فه ر عامی یه

خه لکی لی بکن داری نه حه قییه یه.

د کوپلا ئیکې یا سترانیدا به حس ل دانا بپارا

فه رمانی هاتیه کرن، نه و فه رمانا ل سهر بنه مایی

جوداهیا نه ته وه بی ژ ئیمراتوریه تا ئوسمانی بۆ

کوشتن و تالانکرنی کوردان ب هه موو رامانین

ویقه هاتیه دان. د کوپلا دوویدا به حس ل هندی

هاتیه کرن کا فه رمان چهندا دژواره نه و که سین

نه قه ده رده ب سه ری هاتی، گرانی و دژواریا وی

دزانن ژبه ر هندی نه و دخوازن نه قه ره نگه فه رمان

ب سهر دار و به رادا ژی نه هین. د کوپلا سییدا

سترانا (حسن و غزالی¹⁰³):
 سترانا حسن و غزالی ژى ئیک ئەوان
 سترانایه ئەوین د ماوی حوکمداریا ئوسمانیادا¹⁰⁴
 ب سهر ئیزدیاندا هاتین. ڤه رمانا د سترانا ناقبریدا
 رهنگڤه دهت ل سهر دهستی (حافظ پاشا) ی بو، د
 سهرهاتیا سترانیډا جیریکرنا کچ و ژنا خویادبت،
 غزال ئیک ژ وان ژنایه یین ب دهستی عهسکهری
 حافظ پاشا هاتیه جیریکرنا.

غزالی چیاپی سنگالی ب دار هژیره
 راڤا (حافظ پاشا) رافه کا بی ته کبیره
 ب چهبلئ غزالا من گرت و برن وجووتئ
 خفش لینی شکهفتئ مان ئیخسیره

غزالی چیاپی سنگالی چیاپه کی ب مژه
 راڤا (حافظ پاشا) رافه کا بی خودی یه، یه میر
 کوژه
 ب چهبلئ غزالا من گرت و برن وجووتئ
 خفش لینی شکهفتئ هیلان ب منڤه

غزالی چیاپی سنگالی چیاپه کی ب دار تری
 خودی ئافانه که مالا (حافظ پاشا) ب چهبلئ
 غزالا من گرت وبری
 جوتئ کار غزالا د (مغارا) چیاپی سنگالیډا کره
 گری¹⁰⁵.

ههلبهت ئەڤ راڤا راڤا مروڤایه، بی رهچیا راڤی
 واته کوشتن و بن برکرنا ههر کهسی بکهڤته
 بهردهستی وان. غزال ئیک ژ ئیخسیر و جیریین

ژى نه ب تنی ل سهر بنه مایی که سایه تیبه به لکو
 ئەڤی داخوازی ب رییا وی ژ ئیزدیان دهیته کرن.
 ئەمین به گئی رشید به گئی
 بانی کری:

شیخ میرزایو شیخو وهرنه هیڤایه تی.
 لی وایی ماقوبیلو ئەز ناچمه چیاپی سنگالا شهوتی
 چیاپه کی ب تنی

علو برا خودی خراب بکهت مالا فازل پاشا
 ئەڤرۆ ل کوبار بانگی سوبی بیست و پینج توپ
 هافینئ¹⁰¹.

ههروهسا سترانا چیاپی سنگالی دا ب زور
 گوهورینا باوه ریا دیاردبت دهمی د سترانیډا
 دیبژت:

د سترانا چیاپی سنگالی هاتیه:
 گهلی خورتیت ئیزدیا ئەڤی شهرى به تال نه کن
 هه که دی دهستیت مه گریډهن
 ئەڤرۆ دی مه بنه مزگه فتوکا سالال بهر ئی سالی
 دی نیشا مه دن خه بهرئ دگه ل خواندنئ¹⁰².

ئەڤ سترانه وی به لگی بؤ مه په سه ند دکهت ل
 داویا ههر شهره کی ب تایبته ئەوان شهرین
 ئیزدی تیډا شکهستنی دهینن و پتریا شهرا ژى
 پشتی بهر خودانه کا ب هیژ شکهسن خواریه
 ئەنجامی وی شکهستنی ئیخسیر کرن کوشتن و
 که نیزه کرن بوول داویئ ئەو که سین مای و خو
 ژنه چاری ب دهستڤه بهرداینه ب دارئ زورئ
 باوه ریان وان دایه گوهارتن.

**دنه قه ب و ناهه ينا جو ټو ټو کيت گرکا
 لؤ لؤ، لؤ بابؤ.**

**م دی ل خو پانا قوونتارا گيدوکي
 ده بهلي گرتيه خو پانا قوونتارا گيدوکي.**

ههروه سا د نه فان ههردوو کولپين ل
 خواري ديار کريدا دورپيچکرن و توپيارانکرنه کا
 بي رحم ديار دبت ب نه گهري وي تهنگاڅيه کا
 ټيکجار په يدا بوويه و ټيډي نزان ژبو پاراستنا
 گيانې خو بهري خو بده نه کيدهر و چاوا خو
 عهرز و عه يالي خو قورتال بکن، ههروه سا ههرد
 نه څي سترانيدا ديار دبت دوژمني چ ب ريبا
 بهر ژوه نديين تايهت بؤ دهسته يه کا ديار کري يانژي
 ب داري زوري هنده ک ژ عه شيرين هه مان باوهري
 کرينه دارده ستين خو بؤ به شداريکرن د کؤمکوژيپين
 ټيردياندا. د پارچه سترانيدا هاتيه:

بهلي نه څه سبه يه دنيا ل مه بوويه وه که تارا بيژنگي

.....

... نه څه ټيرو سهري سي روزا ته مامه

دهنگي توپ و تفنگي عهسکهرې فهريق پاشا

ناگري خودي بهردانا دنيايي.

... خودي نانا نه که مالا بيلوکا عهسکهرې فهريق

پاشا

دهسقي مه ژ عهرز و عه يالي مه قوتبوو

تشتهک ل دهسقي مهده نه ما.

بهلي هايي نايي، بهلي هايي نايي،

وهلا هايي نايي

نهوي رافييه واته غه زال ئاماژه يه که ژبو سه دان
 غه زالين دن يين کو بوويه قوربانيا جودا هيا
 باوهريين خو يين که لتووري ب گشتي و ټولي ب
 تايه تي، هه بوونا نه څي ستراني بهلگه يه ل سه ر
 هه بوونا سه دان جيريپين دن يين مينا څي و خرابتر،
 واته نه څي سترانه ديده فانا هه موو غه زالين د
 قوربانيدا خودا بهرزه بووين، نه څه ژي مه زنتين
 خالا جينوسايدکړنيه تو باوهردارين گروپه کي
 تايهت بکوژي و کچ و ژني و ان جيريپيکه ي و
 مال حالي و ان تالان بکه ي، هه له بت ب زوري
 باوهرگوهورين که سين ماي ژي دبت ته تشته کي
 څه بر.

سترانا فهرانا فهريق پاشا ل چيايي شنگالي¹⁰⁶.

د نه څي سترانيدا ديسان کومکا بهلگه يين
 کؤمکوژي ديار دبن، مينا توپيارانکرن،
 ټيخسیرکرن عهرز و عه يالي (ژن و زاروک)،
 دورپيچکرن ودانانا سه ربازگه ها ب مه ره ما دانانا
 پلانا بؤ ژ نافرنا ټيرديان. د نه فان چهند کولپين
 ل خواري ديار کري يي سترانا نافرې نه څه هه موو
 تشت ب رووني خويادبن نه و هه موو بهلگه يين
 څه برن ل سه ر جينوسايدکړنا ملله ته کي، ژبه رکو
 بهري کوشتنې پلان هه يه ههروه کو ديژت:

خودي نانا نه که مالا بيلوک (په که يين سه ربازي)

و عهسکهرې فهريق پاشا

م دی چادر و خيځه تي گران څه گرتينه د ناهه را

چهمي زيروان و بهکرا

مەنتکانیە خایینە چوویە دەخالەتی، چوویە رای 107.

ئەفە ئیرو سەری سی روژا تەمامە
 دەنگی توپ و تەنگی عەسکەری فەریق پاشا
 ناگری خودی بەردانا دنیایی.

مانە گەل باب و برا میپریت چاک بن، دەست
 هەلین،

چاقیت خوژ عەسکەری فەریق پاشا نەشکین
 دەستیت خوژ گولی سوپریت خو نەقەتین 108.

ل گوری ئەوان پێناسە و پێقەرین بۆ تاوانا
 جینوسایدی ھاتینە کرن، بەلگەیی جینوساید کرنی
 د پتیا سترانین گریدای شەری ب سەر کورداندا
 ھاتین دەینە دیت ب تایبەت ئەو سترانین مە
 ئیخستینە بەر پراکتیزە کرنا قەکولینا خو سترانا)
 سەیدخان، ئیبراھیم پاشا، چیاپی شنگال و شیخ
 میرزایی ئاقونسی حەسن و غەزال و فەریق عومەر
 وەھبی پاشا). د سترانین ناقریدا کوشتنا ب کوم،
 دورپیجکرن و سەپاندنا بارودوخەکی نەئاسایی،
 ئیخسیرکرن، جیپرکنا کەچ و ژنا، ئەشکەنجادانا
 دەروونی و جەستەیی و سکسی، خو کوشتن،
 باوەرگۆھورینا ب زور و ژ ھەفە دوورکرن ...

ئەفە ھەموو دکەفنه دبن ماددی دووی یی
 ریکەفتنا نەھیلان و سزادانا تاوانین جینوسایدی ل
 9 ی کانونا ئیکی یا سالا 1948 ئەوا ژ ئالیی
 ریکخراوا نەتەوہیین ئیکگرتی ھاتیە پەسەندکرن.

ئەنجام

1. ستران ب سەروکانی و ژێدەرەکی ھەرە
 گرنگ د قەگیڕانا دیروکیدا دەیتە ھەژمارتن و
 دەھمان دەمیدا گەنجینەپەکا مەزن د دانەناسکرنا
 ھزر و تایبەتەندیین مللەتاندا.

2. کوردان لگەل ستران و موزیکی قیان و
 پەپوہندیەکا روحی ھەپە، ئەو روحیەت ھەم د
 باوەریین وان یین کەفتندا دەیتەدیتن (ئێدی و
 عەلوپین کورد) و ھەم ژی د ژيانا وان یا
 روژانەدار) کار و کەیف، شەر و نەخوشی، بوون
 و مرن) ل سەر قی بنەمای ستران بوویە
 بەرفرەھتین بەشی ئەدەبیاتا فولکلوری.

3. د سترانا فولکلوریدا گەوہەری سترانی ئیکە
 لی شیواز و گوتن و جار جار نەوہ کەھفیا پەیفان
 کیم زیدەھی د ئیک ستراندا دیاردت، لی
 ناگەھتە وی رادی کو کاریگەری ل ناقرەوک و
 گەھەری وی یی سەرەکی بکەت .

4. سترانی د قەگیڕانا روودانین دیروکیدا ب
 بەلگە د ناقرەوکا خودا پەسەندکر ب دەھان
 کومکوژی ل گوری مەرچ یاساين
 نیقده‌وله‌تی، ب سەر کورداندا ھاتینە.

5. کوردان ب رییا سترانی ھەم ئیش و نازارین
 خو کیمکرینە و ھەم ژی کریە پالدرک ژبو ھیز و
 بەرەفانیکرنی ژمان و ھەبوونا خو.

6. کومکوژی و تالانکرن پشکەکا ژ میراتگریا
 مروغان، لەوما دووبارە کرنا وی د دیروکیدا

گوڤارا زانکویا دهوک، په‌ربه‌ندا: 24، ژماره: 1، (زانستین مروڤایه‌تی و کومه‌لناسی)، بپ 12-46، 2021 (ژماره‌کا تایبته) کۆنفرانسی زانستی نیڤده‌وله‌تی دوو ل دۆر جینوسایدی، سه‌نته‌ری بیسکچی بۆ ڤه‌کۆلینین مروڤایه‌تی و سه‌نته‌ری جینوسایدی - زانکویا دهوک، 27-28- کانونا دوو، 2021

6. د. فائیزه محمد عیزه‌ت: ژبانی کومه‌لایه‌تی کورد له نیوان سه‌ده‌کانی (4 - 9 ک / 10 - 15 ز)، وه‌رگیران سه‌مه‌د نه‌حه‌د، خانه‌ی موکریانی بۆ چاپ و به‌لاوکردنه‌وه، چاپی یه‌که‌م، 2014، ل 212.

7. پ. ڤه‌ناتی کوردو (کوردوئیڤ): کومه‌له‌ تیکستی فولکلوری کۆردی، ل 3.

8. صلاح هروری: سترانا دیروکی یا کوردی و رویدانین سالا 1919 ل بادینان، گوڤارا په‌یڤ، ژماره 20، ئیکه‌تیا نفیسه‌رین کورد دهوک، هافینا 2001، ل 74.

9. ڤه‌رمان ل به‌رمبه‌ر په‌یڤا کومکۆژیا ئیرو دهیت، په‌یڤه‌کا فارسیه ب پامانا ئه‌م، ڤه‌رمان، ده‌سته‌لات یان ده‌ستوری ئیمزاکری ژ سۆلتانی دهیت، گه‌ره‌که‌ ئه‌و ڤه‌رمان به‌یته جیه‌جیکرن. علی الجزیری: الكرد الایزدیون، من مطبوعات الاکادیمیة الکوردیة، اربیل 2019، ص 79.

10. د. بدرخان السندي: الكرد في المنظر الاستشراقي، الطبعة الثانية دار سیریز للطباعة و النشر، اربیل 2007، ص 485.

11. هه‌مان ژنده‌ر، ل 486.

12. ده‌ف و شباپ دوو نامیرین موزیککی ین هه‌ره‌ پیرۆن ل نک ئیزدیان د زوربه‌یا جه‌ژن و ری و رسمین واندا ده‌یته‌ ب کاره‌ینان. ڤه‌کوله‌ر.

13. خه‌لیل جندی ره‌شو: په‌رن ژنه‌ده‌بی دینی ئیزدی یان، چاپا دوو، ده‌زگه‌هی سپریژ بی چاپ و وه‌شانی- دهوک، 2013، ل 174.

14. Ozan Aksoy, "Sözlü Gelenek, Müzik ve Kürt Alevilerin Göçü." Ing, Çev. Metin Yüksel, Kürt Tarihi Dergisi, Sayı 26, Eylül - Ekim 2016. S. 11

15. د. ئیدریس عه‌بدووللا: ئه‌ده‌بی مللی و فولکلوری، به‌رگی سییهم، به‌لاوکردنه‌وی ئه‌کادیمیای کوردی، هه‌ولیر، 2014، ل 113.

16. دناڤ جفاکی ئیزدیاندا ئه‌ڤ جوره‌ ستران ب دیرۆک ده‌یته‌ ناسکرن. ڤه‌کوله‌ر.

17. ب لرخ: دراسات حوله‌ الكرد الایرانیین و اسلافهم الکلدانیین و الشمالیین، ترجمه‌ من الفرنسیة د. عبدي حاجي، الطبعة الثالثة، من منشورات بنکه‌ی ژین، 2008، ص 52.. بۆ زانین ئه‌و به‌حس ل سترانین غه‌ریبی و لافزا دکه‌ت دکه‌ت یین کول سه‌ر گوری مریا دناڤ ئیزدیاندا ده‌یته‌ گوتن و ب

ده‌یته‌ دین، لی ب مه‌ره‌م و ریک و ریژه‌ین جودا.

7. پتریا کومکۆژیا ل سه‌ر بنه‌مای جوداهیا که‌لتوری ده‌یته‌ ئه‌نجامدان ب تایبته‌ د نالی ئولی و نه‌ته‌وه‌ییدا، ل سه‌ر بنه‌مای کومکۆژیا که‌لتوری هه‌موو جوره‌ کومکۆژیین دن (فیزیکی، بایلوژی و ئابووری) ب سه‌ر کورداندا هاتینه‌.

په‌راویژ:

1. ڤه‌ناتی کوردو (کوردوئیڤ): کومه‌له‌ تیکستی فولکلوری کۆردی، له‌ چاپکراوه‌کانی کۆری زانیاری کوردی به‌غدا، 1976، ل 5.

2. د. صلاح هروری: جه‌ند بابه‌تین دیروکی د سترانا دیروکی یا کوردی دا، ژ وه‌شانین ئینستیوتی که‌له‌پوری کورد ژماره (14) چاپا ئیککی، سلیمانی 2004، ل 5.

3. د. نالی و ناڤ و رووخساریدا ل هه‌ر پارچه‌یه‌کا کوردستانی سترانی ناڤه‌کی خۆ بی تایبته‌ هه‌یه‌ بۆ ئه‌ونه‌ ل کوردستانی باشوور دبیژنی: (گورانی، لاوک، حه‌یران، دیلوک، په‌سته، دیلان، نارین) ل کوردستانا روژه‌لات دبیژنی: (گورانی و به‌یت) د ناڤ کوردین ڤه‌یلیدا دبیژنی: (ته‌رانه، گوینده، چرین، مقام و گوتن) د ناڤ کوردین سوڤیتیدا دبیژنی: (ستران، لاوژه، که‌لام و دیلوک). بنیره: د. شوکریه‌ ره‌سوول: ئه‌ده‌بی فولکلوری کوردی، هه‌ولیر، 2008، ل 102.

4. د. شوکریه‌ ره‌سوول: ئه‌ده‌بی فولکلوری کوردی، هه‌ولیر، 2008، ل 85.

5. د. صلاح هروری: جه‌ند بابه‌تین دیروکی د سترانا دیروکی یا کوردی دا، ل 5.

گوفارا زانکویا دهوك، په ربه نندا: 24، ژماره: 1، (زانستين مروهايه تي وكومه لناسي)، بپ 12-46، 2021 (ژماره كا تايبه ت) كؤنفرائسي زانستين نيقد هوله تين دوو ل دؤر جينوسايدئ، سه نته رئ بيشكچي بؤ فه كؤلينين مروهايه تي و سه نته رئ جينوسايدئ - زانكؤيا دهوك، 27-28- كانونا دووئ، 2021

33. باسيل نيكتن: الكرد دراسة سوسولوجية و تاريخية، ص 437 - 438.

34. يوسف دزهي: نه نغال كاره سات، نه نجام وره هه نده كاني، چاپي يه كه م، ده زگاي چاپ و بلا و كرده وه ي موكرياني، هه ولير 2001، ل 39.

35. بنيامين نيويير گهر: جينوسايد "كومهل كؤزي له خاكي هه زار گرد دا رواندا له 1994" وه رگيران له ئينگليزيه وه: مه هاباد قه رداغي، چاپي يه كه م، له بلا و كراوه كاني زانكويي ئه ربيلي نيؤ ده وه تي، هه ولير 2017، ل 7.

36. د. مرف عومر گول، جينوسايدئ گه لي كورد له بهر رؤشايي ياساي نيؤ ده وه تاندا، چاپي چوارهم، ده زگاي چاپ و بلا و كرده وه ي ناراس، هه ولير، 2007، ل 17.

37. رافايل ليمن 1901 - 1959 پاريزه ركي پولوني ب بنيات جوهي كو ب داهينه رئ ريكه فسا نه ته وه يين ئينگرتي بؤ نه هيلان و سزادانا تاوانين جينوسايدئ ده يته هه ژمارتن، ليمن ئه وه كه سه بي كو زور به يا كه س و كارين د كومكؤزيا هؤلو كوستيدا ژ ده ستداين ل (زانكؤيا ل فؤف) ياسا ته مامكريه، ژ پولونيا ره قيه ول ئه رمريكا نشته جينويوه ل وي رئ ده مي خو ژبو فه كولين د بواري جينوسايدئدا ته رخانكريه و هه ولدايه بؤ هندي تاوانين جينوسايدئ بيخته د ناف ياساين نيقد هوله تي بين تاوانادا نافري دوو جارن ژبو خه لاتي نوبلي ناشتي هاتي بهر يزار كرن لي هه ر دوو جارن ژبير كر و پشت گو ه ئيخست. بؤ زانيارين زيده تر ل سه ر ژيان و كار و خه باتيت ليمن و قوناغين ژيانا وي و چاوانيا دورستبون و ب كارئينان زارافي جينوسايدئ وه كو زارافه كي نيغه ته وه ي بؤ تاوانين كومهل كؤزي بي ره : يابر ئاورؤن: جينوسايد رامانه كان له ويانه كراوه رووه تيوريه كاني ليكولينه وه له جينوسايد، وه رگيران له ئينگليزيه وه: مه هاباد قه رداغي، چاپي يه كه م، له بلا و كراوه كاني زانكويي ئه ربيلي نيؤ ده وه تي، هه ولير 2019، ل 24 - 28.

38. ئوميد محمد طاهر: جينوسايد كرنا كوردان و كاريگه ريين وي ل سه ر بيكفه ژيانا ناشتيانه ل عيراق " ده فها بارزن وه كو نمونه" نامه يه كه هاتيه بيشكيشكرن بؤ جفاتا فاكولتيا ياسا و زانستين رامياي وه كو پشكه ك ژ پيدفيين ب ده ستفه ئينانا پلا ماسته رئ د خاندنين ناشتي و چاره سه ركنا ملامتايد، زانكؤيا دهوك 2015، ل 24 - 25.

تايبه ت ل سه ر سندوروكا (گورا) شيخادي و چاكن ل لالشا نوراني. ئه و سزان ب سزاني حزني ده يته ناسكرن فه كولهر.

18. ب لرخ: دراسات حولة الكرد الايرانيين و اسلافهم الكلدانيين و الشماليين، ص 51.

19. محمد كريم شريف: فولكلوري هؤنراوه كاني كورده واري، به ريوه به راتي ره وشه نبيري كورد، كه ركوك 1974، ل 3.

20. Prof. Dr. Kadri Yildirim u Ramazan Pertev ji distpêkî hêta nha fûlklorê kurdî çapa yekem, ç weşanên zanîngeha mardîn artklo, 2013, 132.

21. د. صلاح هروري: چهند بابته تين ديروكي د سزانا ديروكي يا كوردي دا، ل 5.

22. عماد ويسى خالد: فولكلور ياسا نه ته وه ي يا كوردي، گوفارا په يف ژماره 33، ژ وه شانين ئيكه تيا نفيسه رين كورد - دهوك، 2005 ل 36 - 37.

23. د. صلاح هروري: چهند بابته تين ديروكي د سزانا ديروكي يا كوردي دا، ل 11.

24. عه لئه ددين سه ججادي: شوره شه كاني كورد و كورد كوماري عيراق، به بلا و كرده وه ي كوردستان، سنج: كردستان 1395، ل 62.

25. د. شوكره ره سول: ئه ده بي فولكلوري كوردي، هه ولير، 2008، ل 161.

26. باسل نيكتن: الكرد، دراسة سوسولوجية و تاريخية، تقديم: لويس ماسينيون، نقله من الفرنسية و علق عليه: د. نوري طالباني، الطبعة السادسة المنقحة، من منشورات الاكاديمية الكردية، اربيل 2012، ص 398.

27. د. عيزه ددين مسته فاره سول: ئه ده بي فولكلوري كوردي ليكولينه وه، به عدا 1970، ل 9.

28. د. عيزه ددين مسته فاره سول: ئه ده بي فولكلوري كوردي ليكولينه وه، ل 9.

29. د. فاتيه محمد عيزه ت: ژياني كومه لايه تي كورد له نيوان سه ده كاني (4 / 9 ك / 10 / 15 ز)، ل 214.

30. صلاح هروري: سزانا ديروكي يا كوردي و رويدانين سالا 1919 ل بادينان، ل 74.

31. صلاح هروري: سزانا ديروكي يا كوردي و رويدانين سالا 1919 ل بادينان، ل 75.

32. جهليلي جهليل و ئورديجاني جهليل: زارگوتنا كوردا، فه گوهاستن ژ تپين سريلي: بايز نه فروزي، چاپا ئيكي، ژوه شانين نه نستتوي كه له پوري كوردي، دهوك 2008، ل 7.

گوفارا زانکویا دهوک، په ربه نندا: 24، ژماره: 1، (زانستین مروهايه تي وکومه لناسی)، بپ 12-46، 2021 (ژماره کا تايبه ت)
کونفرانسې زانستین نیفدهوله تیې دووې ل دۆر جینوسایدی، سه نته ری بيشکچی بۆ که کولینین مروهايه تي
و سه نته ری جینوسایدی - زانکویا دهوک، 27-28- کانونا دووې، 2021

که نارین ده ریا سې و نافه راست کر نه نامانج ب کیمیه 20000
هزار که سان کوشت ههروه سا 20000 نا 30000 هزار گوند
و باژیرکین نه وان سووتن و تالانکرن. بنیره: یایر ئاورۆن:
جینوساید کۆمه لکۆزی نهرمه نه کان: له یادکراو و نکۆلیلیکراو،
ل 36 - 67.
52. یایر ئاورۆن: جینوساید کۆمه لکۆزی نهرمه نه کان له یادکراو و
نکۆلیلیکراو، ل 41 .
53. یایر ئاورۆن: جینوساید کۆمه لکۆزی نهرمه نه کان له یادکراو و
نکۆلیلیکراو، ل 52 - 55.
54. هوگر ظاهر توفیق، الکرد و المسأله الارمنيه (1877-
1920)، الطبعة الاولى، دار اراس للطباعة و النشر، اربيل،
2012، ص 461.
55. ئارنولد توبی، جینوسایدی نهرمه نیان، وه رگیان: نه بویه کر
خوشناو، چاپی یه که م، به ریوه به رایه تی خانه ی وه رگیان، 2008،
ل 14.
56. بۆ زانیارین زیده ر بنیره: یایر ئاورۆن: جینوساید کۆمه لکۆزی
نهرمه نه کان له یادکراو و نکۆلیلیکراو، ل 64 - 67 .
57. ئومید محمد ظاهر: جینوساید کرنا کوردان و کاریگه ری و
ل سه ر پیکه ژیا نا ناشتیانه ل عیراقی " ده فها بارزن وه کو نمونه"، ل
30.
58. په یفه کا یونانییه ب راما نا (سووتنا قۆربانی ب ته مامی) ده یته
د زمانی عبریدا دبته (شواتات) د زمانی عه ره بیدا په یفا (المحرقه
- الكارثة) ل به رامبه ر ده یته ب کاره یان، د بنیاتدا نه ف زارافه
زارافه کی ئولیه بی جووه یانه ناماژه به بۆ نه وی قوربانا بۆ خودی
ده یته پیشکیشکرن، نه و قوربان نه ب تنی ده یته سورکرن به لکۆ
ب ته مامی ده یته سووتن، بی هیچ کیماتییه ک واته چ پرت ژ
قوربانی بۆ خودانی قوربانی ناهیه راکرن و ب هه مان شیوه
زه لامین ئولی یین په رستگه ی ژى نابت راکه ن یین کول سه ر
نه وان قوربانا د ژیان یین بۆ خودی د هاتنه پیشکیشکرن، هه ر
ژبه ر هندى هۆلۆکۆست ب نهریتا هه ره پیرۆز ده یته هه ژمارتن،
واته هولوکۆست نه و قوربانی ئیکانه یه ب تنی مرۆفین ب غه رت
د کارن پیشکیش بکه ن هه ر ژ نه فی چه ندی لیکچوونا گه لی
جووه ی ب (قوربانی سووتی) هاتیه کرن. بنیره: م.م. مصطفی
ابراهیم سلیمان: الهولوکۆست، رؤیه ایرانیة، مجلة مرکز
الدراسات الفلسطينية/ جامعة بغداد، العدد السابع، حزيران
2008، ص 157. محمد نمر المدني: الهولوکۆست

39.

[https://encyclopedia.ushmm.org/content/ar/article/what-is-genocide.](https://encyclopedia.ushmm.org/content/ar/article/what-is-genocide)

40. بنیامین نیویترگه ر: جینوساید کۆمه لکۆزی له خاکی
هزارگردا دا رواندا له 1994، ل 8.

41. مارتن شو: الابادة الجماعية، ترجمة محيي الدين
حميدي، الطبعة الاولى، منشورات العبيكان، المملكة
العربية السعودية، 2017، ص 222.

42. د. مارف عومر گول، جینوسایدی گه لی کورد له بهر
روشنایی یاسای نیوده وله تاندا، ل 18.

43. عبدالله جعفر عزیز کوفلی: الابادة الجماعية في قرية
كوريمي، الطبعة الاولى، من منشورات مركز دراسات
الابادة الجماعية، جامعة دهوك، 2019، ص 16.

44. ماددی دووې 2 ژریکه فتنا مه قه دهغه کرن و سزادانا تاوانا
جینوسایدی، (9ئ کانوونا ئیکى 1948).

45. ابراهیم محمود: الف قطرة دم و قطرة" دراسة في
الابادة الجماعية، الطبعة الاولى، من منشورات مركز
دراسات الابادة الجماعية، جامعة دهوك، 2019، ص
38.

46. جون دوکر: اصول العنف، الدين، التاريخ، و الابادة:
ترجمة علي مزر، مرجعة حسن ناظم، الطبعة الاولى،
سلسلة دراسات فكرية، من اصدار جامعة الكوفة، بيروت
- لبنان، 2018، ص 35.

47. ب درپژ بنیره: ئومید محمد ظاهر: جینوساید کرنا کوردان و
کاریگه ری و ل سه ر پیکه ژیا نا ناشتیانه ل عیراقی " ده فها
بارزن وه کو نمونه" ل 25 - 27.

48. ابراهیم محمود: الف قطرة دم و قطرة، ص 37.
49. هه مان ژنده ر، ل 31.

50. یایر ئاورۆن: جینوساید کۆمه لکۆزی نهرمه نه کان له یادکراو و
نکۆلیلیکراو، وه رگیان له ئینگلیزی به وه: مه هاباد قه ره داغی، چاپی
یه که م، له بلاوکراوه کانی زانکوی نهریبلی نیوده وله تی، هه ولیر
2018، ل 16.

51. بۆ زانین ل سالا 1915 کومکۆزیه کا سه رانسهری بوو لی
به ری نه فی کومکۆزا سالا 1910 کومکا کومکۆزیین دن ل دژی
نهرمه نیا هاتیه نه نجامدان، ل ئابا 1894 ل ده وره به ری باژیری
ساسون ل دژی سه ره له دانه کا نهرمه نیا ده سته ه لاتدارین ئوسمانی
زور ب درندانه به رسفا نه فی سه ره له لدنی دا 20000 بیست هزار
که س ژى کوشتن ل سالا 1895 و 1896 ژى نه و توند و تیژی
دووباره ل به رامبه ر نهرمه نا نه نجامدان هه تا کو گه هشتییه سته مبولی
ژى. ههروه سا ل سالا 1909 نهرمه نیین کیلیکا نه وین کو د که فنه

گوفارا زانکویا دهوک، پهره‌به‌ندا: 24، ژماره: 1، (زانستین مروهاپه‌تی و کومه‌لناسی)، بپ 12-46، 2021 (ژماره‌کا تایبته) کۆنفرانسی زانستی نیقده‌وله‌تی دوو ل دۆر جینوسایدی، سه‌نته‌ری بی‌شکچی بۆ فه‌کۆلینین مروهاپه‌تی و سه‌نته‌ری جینوسایدی - زانکویا دهوک، 27-28- کانونا دوو، 2021

جینوساید له باشووری کوردستان، گوفاری زانکوی گهرمیان ل 314 - 323.

68. ئومید محمد طاهر: جینوساید کرنا کوردان و کاریگهریی و ل سهر پیکه‌ژیا نا ناشتیانه ل عیراقی " ده‌فهر بارزن وه‌کو نمونه"، ل 59.

69. زوزان ناسر مسته‌فا، ئۆپه‌راسیونین نه‌نفالی ل کوردستانی "ده‌رنه‌نجام و کاردانه‌فه" ل 155.

70. بۆ وه‌رگرتنا زانیاریان ل سهر نه‌وان ده‌به‌ده‌ری و جینوسایدین به‌سهر گه‌لی کوردین باکوور و روژه‌لات و روژنا‌فادا هاتین بئیره: د. مارف عومه‌ر گول، جینوسایدی گه‌لی کورد له‌به‌ر روشنایی یاسای نیۆده‌وله‌تاند، ل 74 - 128. مامۆستا عه‌لاه‌ده‌دین سه‌ججادی: شوهره‌شه‌کانی کورد و کورد و کۆماری عیراق.

71. ئومید محمد طاهر: جینوساید کرنا کوردان و کاریگهریی و ل سهر پیکه‌ژیا نا ناشتیانه ل عیراقی " ده‌فهر بارزن وه‌کو نمونه"، ل 40.

72. د. مارف عومه‌ر گول، جینوسایدی گه‌لی کورد له‌به‌ر روشنایی یاسای نیۆده‌وله‌تاند، ل 20.

73. بنیره هه‌ردوو ماده‌ و به‌ندین د نا‌فادا ناما‌ژه‌پیکری د یاساین نا‌فریدا.

74. د. مارف عومه‌ر گول، جینوسایدی گه‌لی کورد له‌به‌ر روشنایی یاسای نیۆده‌وله‌تاند، ل 20.

75. ئومید محمد طاهر: جینوساید کرنا کوردان و کاریگهریی و ل سهر پیکه‌ژیا نا ناشتیانه ل عیراقی " ده‌فهر بارزن وه‌کو نمونه"، ل 39.

76. بنیره هه‌ردوو به‌ندین یاساین نا‌فری.

77. ریبوار ره‌مه‌زان بارزانی، جینوسایدی باوکان ل جینوسایدی بارزانیه‌کان، چاپا یه‌که‌م، بارزان 2016، ل 27.

78. د. مارف عومه‌ر گول، جینوسایدی گه‌لی کورد له‌به‌ر روشنایی یاسای نیۆده‌وله‌تاند، ل 20.

79. پ. ی. د. دارا هه‌مید مه‌مه‌د: جینوسایدی زمان زمانی کوردی به‌نونه، گوفاری زانکوی گهرمیان، Conference, Paper, July 2017، ل 4.

80. یایر ئاورۆن: جینوساید کۆمه‌لکۆژی ئه‌رمه‌نه‌کان له‌یادکراو و نکۆلیتی‌کراو، ل 15.

المحرم، المحرقة و فلسفة الإبادة عند اليهود، الطبعة الاولى، دار قتیبة للطباعة و النشر، بیروت 2017، ص 7.

59. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/ar/article/introduction-to-the-holocaust>

60. ئومید محمد طاهر: جینوساید کرنا کوردان و کاریگهریی و ل سهر پیکه‌ژیا نا ناشتیانه ل عیراقی " ده‌فهر بارزن وه‌کو نمونه" ل 27.

61. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/ar/article/introduction-to-the-holocaust>

62. بنیامین نیوبیر گهر: جینوساید "کومه‌لکۆژی له‌خاکی هه‌زارگرد دا رواندا له 1994"، ل 75-114.

63. بو زانیاری زیده‌تر ل سهر ریزه‌بنی دیرۆکی یا نه‌وان رووداین ژنالی حوکمدارین عیراقی فه‌ب سهر گه‌لی باشووری کوردستانیدا هاتین بئیره: د. مارف عومه‌ر گول، جینوسایدی گه‌لی کورد له‌به‌ر روشنایی یاسای نیۆده‌وله‌تاند، ل 29 □ 73.

64. ته‌هاسلیمان: جینوساید له‌باشووری کوردستان، گوفاری زانکوی گهرمیان، Conference Paper, July 2017، ل 314-317.

65. ئۆپه‌راسیونا نه‌نفالا ئیککی ل 23 شوباتی □ 19 ی ناداری 1988، نه‌نفال دووی 22 ناداری هه‌تا 1 ی نیسان، نه‌نفالا سببی 7-20 نیسانی، نه‌نفالا چواری 3-8 گولانی، ئۆپه‌راسیونا نه‌نفالا پینجی و شه‌شی و حه‌فتی 15 گولانی - 26 ی ته‌باخی، نه‌نفالا هه‌شتی کو داوی قوناغا نه‌نفالا پلانکری و 25 ته‌باخی - 6 ی ئه‌یلووولا هه‌مان سالی. بئیره: زوزان ناسر مسته‌فا، ئۆپه‌راسیونین نه‌نفالی ل کوردستانی "ده‌رنه‌نجام و کاردانه‌فه" (23 ی شوبات - 6 ی ئه‌یلوول 1988)، بلاو کراوه‌ی نه‌کادیمیای کوردی ژماره (202)، هه‌ولیر، 2003، ل 95 - 155. القاضي محمد العربي و به‌زاد علي ادم: الانفال، وثيقة قانونية - سياسية تاريخية، ص 281-307. د. محمد احسان: جینوسایدی کورد له‌عیراق، پینداچونه‌وی: مه‌هاباد قهره‌داغی، چاپی یه‌که‌م، هه‌ولیر 2017. ل 260 - 359.

66. زوزان ناسر مسته‌فا، ئۆپه‌راسیونین نه‌نفالی ل کوردستانی "ده‌رنه‌نجام و کاردانه‌فه" ل 95.

67. بۆ زانیاری زیده‌تر ل سهر نه‌وان جینوسایدین ب سهر گوند و باژیرکین باشووری کوردستانی دا هاتین بنیره ته‌هاسلیمان:

گوفارا زانکویا دهوک، په‌رېبه‌ندا: 24، ژماره: 1، (زانستین مروهاپه‌تی وکومه‌لناسی)، بپ 12-46، 2021 (ژماره‌کا تابه‌ت) کۆنفرانسی زانستی نیقده‌وله‌تی دوو ل دۆر جینوسایدی، سه‌نته‌ری بیسکچی بۆ فه‌کۆلینین مروهاپه‌تی و سه‌نته‌ری جینوسایدی - زانکویا دهوک، 27-28- کانونا دوو، 2021

د روزانین خۆدا دبیت: ئەز گه‌له‌ک ب که‌یفیوم و من ماندیوون خۆ ژبیر کر، ده‌می من دینی ئەو ده‌یت و سه‌ری سه‌ید خانی بی د ده‌ستی ویدا. بنیره: زینه‌ب تورک یلماز: فه‌کولین، روزانین سه‌ربازه‌کی تورک ل سالا 1938ی، وه‌رگیران وه‌لات توفیق، به‌لافکری بۆ زانین سه‌ربازی نافرې ل 1938/9/10 ل دیرسی به‌حسی ئەفی روودانی دکه‌ت.

89. بۆ زانبارین زیده‌تر ل سه‌ر ئەفی کومکۆزی کومکۆزین دن یین شورشین کورد مینا شورشا شیخ سعید و شورشا ناگر داغ ... بنیره مامۆستا علائه‌ددین سه‌ججادی: شورشه‌کانی کورد و کورد و کۆماری عیراق، ل 49، 52، 53، 54، 55 هه‌لبه‌ت د سترانا کوردیدا ئەف کۆمکۆزی و ده‌رده‌سه‌ری هاتینه‌ زمان مینا سترانا گه‌لی زیلان، سترانا شیخ سعیدی پیران و سترانا ناگری داغ هتد بنیره: سترانین گه‌لی، سترانین ل سه‌ر شه‌رین کورد و داگیر که‌ران هاتینه‌ گوتن، به‌ره‌ه‌فکرن: کامیران ده‌ریاس هرۆری و شقان شوکری هرۆری، به‌رگی ئیکی چاپا ئیکی، ده‌زگه‌ها سپیتر یا چاپ و وه‌شانی، دهوک 2005.

90. د.صلاح هروری: چه‌ند بابه‌تین دیرۆکی د سترانا دیرۆکی یا کوردی دا، ل 13.

91. بو خواندنا تیکستی فه‌توایا مفتی نافرې ئەواکو تیدا کوشتن و تالانکرنا ئیزدیان حه‌لالکری بنیره: صدیق الدملوجی: الیزیدیة، الطبعة الثانية، 2010، ص 530 - 532.

92. بۆ وه‌رگرتنا دیرۆکا ئەوان فه‌رمانا و که‌سین ب ئەنجامدانا وان رابوین بنیره: صدیق الدملوجی: الیزیدیة، ص 591-624.

624. القاضي قاسم شيخ نوسمان و والمحامي بكر حمه صدیق: حملة ابادة اليزيديين، 2019، ص 11 - 52. قادر سليم شمو و عدنان زيان ماساة اليزيديين، رقم الايداع 2213، دهوك 2009. داود مراد ختاري: الحملات و الفتاوي على الكرد اليزيديين في العهد العثماني، الطبعة الاولى، دارسبريز للطباعة و النشر، دهوك 2010. علي الجزيري: الكرد اليزيديون، ص 79. سعيد خديده: سياسة تا ده‌وله‌تا عوسمانی به‌رامبه‌ر کوردین ئیزدی د سه‌دی نوزدی زاینی دا، دهوک 2015. فه‌ریدوون سامان: کومکۆزی ئیزیدییه‌کان و که‌وتنی شنغال، گوفاری زانکۆی گه‌رمیان، Conference Paper, 2017.

93. صلاح هروری: سترانا دیرۆکی یا کوردی و رویدانین سالا 1919 ل بادینان، ل 76.

81. ئومید محمد طاهر: جینوساید کرنا کوردان و کاریگه‌ریی وی ل سه‌ر پینکفه‌ژیا نا ناشیانه‌ ل عیراقی " ده‌فرا بارزن وه‌کو نمونه"، ل 42.

82. د. مارف عومه‌ر گول، جینوسایدی گه‌لی کورد له‌ به‌ر روشنایی یاسای نیوده‌وله‌تاند، ل 20-21.

83. یوسف دزه‌بی: ئەفغال کاره‌سات، ئەنجام و ره‌ه‌نده‌کانی، ل 47 □ 48.

84. هه‌مان ژیده‌ر، ل 41.

85. مامۆستا علائه‌ددین سه‌ججادی: شورشه‌کانی کورد و کورد و کۆماری عیراق، ل 10.

86. بۆ وه‌رگرتنا زانبارین زیده‌تر ل سه‌ر ئەوان کریتکرین که‌لتور و جفاکی و گوتن گران یین د ده‌رحقی کورداندا ژنالی فارسی و عه‌ره‌ب و تورکانه‌ هاتینه‌ گوتن. بنیره: Haidar KHEZRI: میراتی شووم: وینه‌ی کورده‌کان له‌ که‌لتوری تورکیدا، نوبه‌را ئەکادمی، گوفاره‌کا ئەکادمیک نا خه‌باتین کوردی یا نافه‌ته‌وه‌ی، ژماره 1، سالا 2014، ل 55 □ 68. احمد محمود الخلیل: صورة الكرد في مصادر التراث الاسلامي، الطبعة الاولى، دار اراس للطباعة و النشر، اربيل 2012.

87. جه‌لیلی جه‌لیل و ئوردیخانی جه‌لیل: زارگوتنا کوردا، ل 11.

ژبو خواندنا تیکستی هه‌ردوو سترانین نافرې بنیره هه‌مان ژیده‌ر، (تیلی حه‌مه) ژ ل 101 □ 117 و (حامی موسی) ژ ل 329 □ 328.

88. دیرۆکنقیس (زینه‌ب تورک یلماز) شاره‌زایه‌ د بواری دیرۆکیدا به‌لگه‌نامه‌ین ب هیز ل سه‌ر کومکۆزی دیرسی ب ده‌ست خۆ ئیخستینه‌ ئەوا کو ل سالا 1938 روودای، ئەو به‌لگه‌نامه‌یین روزانین سه‌ربازه‌کی تورکن کو د ئەوی ده‌میدا بی ئەرکداربوو دناف ریزین سوپایی تورکیا دا ل دیرسی نافی وی سه‌ربازی (یوسف کنعان ناکم) بوو نافرې ته‌که‌زی ل ئەوان روزان دکه‌ت یین د ئەوی کومکۆزیدا ب چافی خو دیتین و به‌شداری تیداکری، دبیت: ئەو رۆژ گه‌له‌ک ب زه‌ه‌مت و گرانبوون ژبه‌رکو ل سه‌ر ئەوان پیندقیبوو سه‌ری هه‌موو کوشتیان ژ له‌شی وان فه‌که‌ن(بیرن) ئەفه‌ی کریاری ئەو ژبه‌ده‌نی وه‌ستاندنییه‌ نه‌ک بی نه‌خووشبوویه‌ کو ئەو کار کری، د ده‌می ئەنجامدانا ئەوی کریاری یه‌که‌یه‌کا دن یا سه‌ربازی ب ره‌خ ئەوانفه‌ هه‌بوو که‌سه‌ک ب نافی (رۆشه‌ن) کاری وی د ئەوی یه‌کیدا ب تفی سه‌ر برینا مروهاپوو، ئەو سه‌رباز

گوڤارا زانکویا دهوك، پهريه نندا: 24، ژماره: 1، (زانستين مروهايه تي وکومه لاسی)، بپ 12-46، 2021 (ژماره کا تايهت)
کۆنفرانسى زانستينى نيقدهوله تيبى دووى ل دۆر جينوسايدى، سهنته رى بيشکچى بۆ قه کۆلينين مروهايه تي
و سهنته رى جينوسايدى - زانکویا دهوك، 27-28- کانونا دووى، 2021

ئوسمانى عهشیرين دهرووبه ر... بنیره: محمد علي بك ابراهيم
باشا: امير امراء كردستان- ابراهيم باشا الملى، من
منشورات الاكاديمية الكردية.
* بۆ زانين دوو ستران ل سهر ئبراهيم پاشا دهينه گوتن د
سترانه كيدا شهر دنافهينا عهشیرين كوردا و عهروه بادايه و نهو شهر
دنافيةينا واندا دهينه كرن ل سهر بنه مایى تالانكرن وب سهر داگرنا
عهردى كوردايه ژ ئالى عهريافه ب نهوى تالانى گهلهك
كارىگه رى ل ته رش و ته والى وان بوو گه هشته وى رادهى ژ بهر
نه بوون و نه مانا چهروانى په زى هه ریا خو دخوار نه ؤ سترانا ب
سترانا (نهواخا ئبراهيم پاشا) دهينه ناسكرن و گوتن. بۆ زانين د
نه فى سترانيدا ديارديت ل سهر بنه مایى كودبوونى دوو عهشیرين
ئيزديان (دنا و شه رقا) پالپشتى به ره فانی ژ ئبراهيم پاشا كریه ژ
نافدارترین مېرخاسين نه فى شه رى (حسین قهنجو) بوو ژ عهشیره تا
دنا. بنیره: خیرى شنگالى ل چيایى شنگالى قه بقه با كهوى نيره،
به رگى دووى، ل 141 □ 148. د سترانا فه رمانا ئبراهيم پاشادا
نه ؤ ستران به حس ل نهوى فه رمانا ب نه مرى سولتانى سته مبولى
ره شاد پاشا بى كو پشتى سلنتان عبدالحميد حوكمدارى وه رگرى
هاتیه دان دكەت دى هندەك تيكستين نه فى سترانى ئيخينه بن
پراكتيكى، ژبو خواندنا ته ماميا تيكستى نه فى سترانى بنیره: داود
مراد خه تارى: ژ چيروك و سترانين ده فقا شېخان، ل 151 □
159. بو زانين نه ؤ ستران ب دهنگ و قيديو بۆ نه نستيتويا
كهله پوروى كوردى د به ره مایى ب نافى (سازى ئيزى) دا هاتیه
به لگه كرن. بنیره: سازى ئيزى كۆمكا سترانين فولكلورىك ئين
ئيزديان ژ وه شانين نه نستيتويا كهله پوروى كوردى - دهوك
،2010.
101. خیرى شنگالى: ل چيایى شنگالى قه بقه با كهوى نيره به رگى
دووى. ل 230 □ 232.
102. كاميران درباس هرورى و شقان شوكرى هرورى، سترانين
گه ليرى، ل 261.
103. ژ بو خواندنا نه فى سه رهاتينى بنیره: مهروان شېخ حه سه ن:
سه رهاتى و سترانا حه سه ن و غه زالى، گوڤارا لالش، ژماره 13،
دهوك، تاب، 2000، ل 138-149.
104. "دهوله تا عوسمانى دحوكمداريا خوه دا پز ژهه فتى هه وه ين
ريكخستى بو ژ نافرني ب سهر واندا ئينايه" بنیره: د. احمد سينو:
الاكراذ الايزديون فى العهد العثمانى، الكعبه الاولى، دار الزمان،
دمشق، 2012، ص 54. نه ؤ هه وه ب دزواريا خو د هه مه رهنگ

94. ريسان حه سه ن: شنگال وه كو قوتابخانا سترانا فولكلورى
كوردى، چاپا ئيكى، ژوه شانين ريقه به ریا گشتى يا كاروبارين
ئيزديان، 2011، ل 23.
95. ب دريزى سه به رت ده قين فان سترانا و چيروكين وان بنیره:
خیرى شنگالى ل چيایى شنگالى قه بقه با كهوى نيره، به رگى دووى.
داود مراد ختارى: هه ر سترانه كى چيروكهك. ريسان حه سه ن:
شنگال وه كو قوتابخانا سترانا فولكلورى يا كوردى. داود مرا
ختارى: ژ چيروك و سترانين ده فقا شېخان، ژ وه شانين نه نستيتويا
كهله پوروى كوردى، چاپا ئيكى، دهوك، 2013. خلف حه جى
حمد: سترانقائين وه غه ركى و به ر خودانه كه بى وينه، ژوه شانين
دهسته يا بلندا بنگه هى لالش، چاپا ئيكى، دهوك، 2013.
96. سه ره لدنا سه يد خانى و عه لى جانى ئيك ژ سه ره لدانين مه زن
بين شوره شا (ئاگرى) نه، سه ره لدانا گه لى زىلا يان سيداره نا
شېخ سعید و ههروه سا كوكوژيا گه لى زىلا ل 1928 بوونه
هيقى نهوى نه رازيبون و سه ره لدانا مه زن يا ل سالا 1930ى
نهوا ل گوندى نه سير نه س بى گرېداى (توتاق)ى، رووداى ژ بهر كو
گوهين وى دگرانبون د ناف خه لكيدا ب ناسنا فى سه يد خانى
كه ر هاتیه ناسكرن. نافرى خزمه تا سه ربا زى ره تكريه وه كو
هه لوستهك ل به رامبه ر كوكوژيا ل گه لى زىلا نهوا ژ ئالى
سه ربا زين تورك فا هاتیه نه نجامدان پشتى گه لهك شه ر و روودان و
قاره مانيا سه يد خان ل سالا 1932 د كه فنه بوسه يه كا جه ندرما و
دگه ل هه فالين خو شه هيد دبت. بوزانيارين زيده تر
بنیره: Memede Kazim: Alican ile Seyithan
<http://www.semskiasireti.com>.
97. نوردېخاننى جهليل: سترانى زارگوتنا كوردايه تاريخى،
هينايوانه ته سه ر رينوسى كوردى نه مرۆ و فه رهه نگان بۆ
كردوه: شوكر مسته فا و نه نور قادر، له چاپكراوه كانى كورى
زانبارى كورد، به غدا 1977. ل 65-66.
98. نوردېخاننى جهليل: سترانى زارگوتنا كوردايه تاريخى، ل 76.
99. هه مان ژېده ر، ل 78.
100. ئبراهيم پاشا ل سالا 1845 ز ژدايكوبويه و ل 1908
وه فاتكريه، ژ بهر گرنا بابى وى محمود به گ ژ ئالى ئوسمانيا فه د
ژى 14 سالييدا به رپرسبارتى وه رگر تيبه، نافرى خودان كوكو
ناسنا فايه بى ژ هه مووا به ربه لافتر (ميرى ميران) ه كوردين شامى
دگوتى (به ره پاشا). بۆ زانبارين زيده تر ل سه ر هه موو ئالين ژيانا
وى سياسى، سه ربا زى جفاكى و په يوه نديين وى دگه ل حوكمداريا

گوڤارا زانکویا دهوك، په ربه نډا: 24، ژماره: 1، (زانستین مروځایه تی وکومه لاسی)، بپ 12-46، 2021 (ژماره کا تایبه ت) کونفرانسې زانستین نیځدهوله تیښ دوو ل دؤر جینوسایدې، سه نته رې بیسکچی بؤ څه کولینین مروځایه تی و سه نته رې جینوسایدې - زانکویا دهوك، 27-28- کانونا دوو، 2021

کردوه: شوکور مستهفا و نه نور قادر، له چاپکراوه کانی کؤری زانباری کورد، به غدا 1977. بنیامین نیویترگر: جینوساید "کومه لکؤزی له خاکی هه زارگر د رواندا له 1994" وهرگیران له ټینکلایزه وه: مه اباد قهره داغی، چاپی یه کم، له بلاوکراوه کانی زانکویا نهریبلې نیؤدهوله تی، هه ولیر 2017. جهلیلی جهلیل و نوردیخانې جهلیل: زارگوتنا کوردا، څه گوهاسن ژ تیښ سریلی: بایز نه فروزی، چاپا ټیکې، ژوه شانین نه نستیتویا کله پورې کوردی، دهوک 2008. Haidar KHEZRI: میراتی شووم: وینه ی کورده کان له کلتوری تورکید، نوبهارا نه کادمی، گوڤاره کا نه کادمیک نا خه باتین کوردی یا نافه ته وهی ژماره 1، سالا 2014.

خه لیل جندی ره شو: پهرن ژنه ده بی دینی ټیزدی یان، چاپا دوو، ده زگه هی سپریز ی چاپ و وه شانې. دهوک 2013. خلف جه جی همد: سترانغانین وه غر کری و بهر خودانه که بی وینه، چاپا ټیکې، ژوه شانین بنگه هی لالش، دهوک 2013. خیری شنگالی ل چاپی شنگالی قه به با که وی نیره، چاپا ټیکې، بهرگی دوو، ژوه شانین نه نستیتویا کله پورې کوردی، 2011.

داود مرادختاری: هه رسترانه کی چیرۆکه ک، ژده قهرین شنگال و شیخان، چاپا ټیکې، ژوه شانین نه نستیتویا کله پورې کوردی، 2010.

□□□□□□□□: ژ چیرۆک و سترانین ده قهرا شیخان، ژوه شانین نه نستیتویا کله پورې کوردی، چاپا ټیکې، دهوک، 2013.

ریوار رهمه زان بارزانی، جینوسایدی باوکان □ جینوسایدی بارزانیه کان، چاپا یه کم، بارزان 2016. ریسان هه سن: شنگال وه کو قوتابخانا سترانا فولکلوری یا کوردی، چاپا ټیکې، ژوه شانین ریفه بهریا گشتی یا کاروبارین ټیزدیان، 2011. زوزان ناسر مستهفا، ټوپه راسیونین نه نفالی ل کوردستانی "دهر نه نجام و کاردانه څه" (23 شوبات - 6 یه لیلوول 1988)، بلاوکراوه ی نه کادیمیای کوردی، هه ولیر، 2003.

بوینه. لی ټیک ژ درنده ترین هه وه یښ قرکنا ټیزدیان دوه ختی دهوله تا عوسمانی دا ههوا (حافظ پاشا) بوویه، کول سالا (1251 ک - 1834) ی، نه نجام دابوو، ب داوی ههوا حکومتا دهوله تا عوسمانی بوو ل سه ر چاپی شنگالی دهیته هه ژمان، ټیدا سی چاریک ټیزدیان هاتنه کوشن و ژنافرن یښ مای ره ښ و به شک دن ژوان موسلمان بوون هه ر ل سه ر فی فهرمانی لایارد دیترت: " ل ده می (محمد رشید پاشا و حافظ پاشا) ژ نشکه کیڅه ب سه ر چاپی دا گرتین ټیزدیان ژبو پراستنا گیانی خو قه سنا شکه فنا کرن لی نه فی یه کی چ مفال نه وان نه کر ب دیکولا ناگری و تفنگ و توپان سی چاریکین وان نافرن". بو پتر پترانیان ل سه ر نه فی فهرمانی بنیره: صدیق الدملوجی: الیزیدیه، ص 607. 105. مهروان شیخ هه سن: سه رهاتی و سترانا هه سن و غه زالی، 146-147.

106. بو خواندنا ته مامیا سه رهاتیا نه فی فهرمانی و ټیکستی سترانی بنیره: خیری شنگالی ل چاپی شنگالی قه به با که وی نیره، بهرگی دوو. ل 124 - 140. ههروه سا بو وهرگرنا پترانیا ل سه ر نالی دیروکی ی نه فی فهرمانی بنیره: د. عدنان زیان فرحان و قادر سلیم شو: ماسا الایزیدین فرمانات و حملات الایزیدیه ضد الکورد الایزیدین عبر التاريخ، ص 114 - 130. 107. د ټیکسته کا دن یا هه مان سترانیدا وها هاتیه: مانه گه لی وبا و برا مهن دکانیا به ری عه شیره تی دایه هی دایه تی، واته موسلمان بووینه و پشتی موسلمان بوونی هاریکاریا دوژمنی ژی کریه، بنیره: ریسان هه سن: شنگال وه ک قوتابخانا سترانا کوردی، ل 32. 108. ریسان هه سن: شنگال وه ک قوتابخانا سترانا کوردی، ل 32.

ژیدهر

ټیک: په توك: أ- ب زمانی کوردی:

د. ټیدریس عه بدوولتا: نه ده بی مللی و فولکوری، بهرگی سیه م، به لاو کردنه وی نه کادیمیای کوردی، هه ولیر، 2014. نارنولد توبی: جینوسایدی نهرمه نیان، وهرگیرانی: د. نه بو به کر خوشناو، چاپی یه کم، بهر ټوه به رایه تی خانه ی وهرگیران، سلیمان، 2008.

نوردیخانې جهلیل: سترانی زارگوتنا کوردا یه تاریقی، هیناویانه ته سه ر رینوسی کوردی نهرمؤ و فهره نگیان بو

گوفارا زانکویا دهوك، په ربه نندا: 24، ژماره: 1، (زانستين مروهايه تي وكومه لناسي)، بپ 12-46، 2021 (ژماره كا تايبه ت)
كۆنفرانسي زانستين نيقد هوله تين دوو ل دۆر جينوسايدى، سه نته رى بيشكچى بۆ كه كۆلينين مروهايه تي
و سه نته رى جينوسايدى - زانكۆيا دهوك، 27-28- كانونا دوو، 2021

د. محمد احسان: جينوسايدى كورد له عيراق، پيداچونه وهى:
مه هاباد قهره داغى، چاپى يه كه م، ههولير 2017.
يوسف دزه بى: نه نغال كاره سات، نه نجام و ره هه نده كانى، چاپى
يه كه م، ده زگاي چاپ و بئاو كرده وهى موكريانى،
ههولير 2001.

ياير ناورون: جينوسايد رمانه كان له وينا نه كراوه، وه رگيران له
ئينگليزيه وه: مه هاباد قهره داغى، چاپى يه كه م،
له بلاو كراوه كانى زانكوى ئه ربيلى نيوده وه تي، ههولير
2019.

ياير ناورون: جينوسايد: كۆمه لكوژى ئه رمه نه كان له يادكراو و
نكۆليليكره، وه رگيران له ئينگليزيه وه: مه هاباد
قهره داغى، چاپى يه كه م، له بلاو كراوه كانى زانكوى
ئه ربيلى نيوده وه تي، ههولير 2018.

ب- ب زمانى عه ره بى:

د. احمد سينو: الاكرد الايزديون في العهد العثماني، الطبعة الاولى، دار
الزمان، دمشق، 2012.
احمد محمود الخليل، صورة الكرد في مصادر التراث الاسلامي، الطبعة
الاولى، دار اراس للطباعة و النشر، اربيل 2012.
ابراهيم محمود: الف قطرة دم و قطرة"دراسة في الابداء الجماعية، الطبعة
الاولى، مركز دراسات الابداء الجماعية، جامعة دهوك،
2019.

د. بدرخان السندي: المجتمع الكردي في المنظر الاستشراقي، الطبعة
الثانية، دار سبيريخ للطباعة و النشر، 2007
ب لرخ: دراسات حولة الكرد الايرانيين واسلافهم الكلدانيين
والشماليين، ترجمة د. عبدي حاجي، الطبعة الثالثة، بنكهى
ذين السليمانية، 2008.

باسل نيكتن: الكرد، دراسة سوسولوجية و تاريخية، تقديم: لويس
ماسينيون، نقله من الفرنسية و علق عليه: د. نوري طالباني،
الطبعة السادسة المنقحة، من منشورات الاكاديمية الكردية،
اربيل 2012.

جون دوكر: اصول العنف، الدين، التاريخ، و الابداء: ترجمة علي مزهر،
مرجعة حسن ناظم، الطبعة الاولى، سلسلة دراسات فكرية، من
اصدار جامعة الكوفة، بيروت لبنان 2018.

داود مراد ختاري: الحملات و الفتاوى على الكرد الايزديين في العهد
العثماني، الطبعة الاولى، دارسبيريخ للطباعة و النشر، دهوك
2010.

سعيد خديده: سياسه تا دهوله تا عوسمانى به رامبه ر كوردن ئيزدى د
سه دى نوزدى زابنى دا، دهوك 2015.
زينه ب تورك يلماز: فه كولين، روزانين سه ربازه كى تورك ل سالا
1938ى فه كولين، وه رگيران وه لات توفيق،
نه به لافكرى.

د. شوكره ره سوون: نه ده بى فولكلورى كوردى، ههولير،
2008.

د. صلاح هرورى: چه ند بابه تين ديروكى د سزانا ديروكى يا
كوردى دا، ژ وه شانين ئينستيو تى كه له پورى كورد ژماره
(14) چاپا ئيكى، سليمانى 2004، ل 5.

عه لئه ددين سه ججادى: شوره شه كانى كورد و كورد و كۆمارى
عيراق، كه رتى چاپ يه كه م، به بلاو كرده وهى كوردستان
(انتشارات كردستان) سنندج كردستان 2017.

د. عيزه ددين مسته فا ره سول: نه ده بى فولكلورى كوردى
ليكولينه وه، به غدا 1970.

د. فائزه محمد عيزه ت: ژيانى كومه لايه تي كورد له نيوان
سه ده كانى (4 - 9 ك / 10 - 15 ز)، وه رگيران
سه رمه د نه هه د، چاپى يه كه م، خانه ي موكريانى بۆ چاپ
و به بلاو كرده وه، ههولير 2014.

قه ناتى كوردو (كوردو ئيف): كومه له تيكتسى فولكلورى كوردى،
له چاپكراوه كانى كۆرى زانبارى كورد، به غدا، 1976.
كاميران ده رباس هرورى و شقان شوكرى هرورى: سزائين
گه ليرى، سزائين ل سه ر شه رين كورد و داگير كه ران
هاتينه گوتن، به رگى ئيكى چاپا ئيكى، ده زگه ها سپيريز يا
چاپ و وه شانى، دهوك 2005.

Prof. Dr. Kadri Yildirim u Ramazan Pertev ji
distpêkî heta neha fulklorê kurdî ,çapa
yekem ,j weşanên zanîngeha mardîn
artklo, 2013.

محمد كريم شريف: فولكلورى هونراوه كانى
كورده وارى، به ريو به راتى ره وشه نبيرى كورد، كه ركوك
1974

د. مارف عومه ر گول، جينوسايدى گه لى كورد له به ر روشنايى
ياساى نيوده وه تانندا، چاپى چواره م، ده زگاي چاپ و
بلاو كرده وهى ئاراس، ههولير، 2007.

گوفارا زانکویا دهوك، پهريه نډا: 24، ژماره: 1، (زانستين مروهايه تي وكومه لناسي)، بپ 12-46، 2021 (ژماره كا تايبه ت)
كؤنفرانسې زانستينې نيقد هوله تيبې دووې ل دؤر جينوسايدې، سهنترې بيشكچې بؤ كه كؤلينين مروهايه تي
و سهنترې جينوسايدې - زانكؤيا دهوك، 27-28- كانونا دووې، 2021

صلاح هروري: سترانا ديروكي يا كوردي و رويدانين سالا
1919 ل بادينان، گوفارا پديف، ژماره 20، ژوه شانين
نيكه تيا نفيسه رين كورد - دهوك، هاشينا 2001.
عماد ويسى خالد: فولكلور ياسا نه ته وه ي يا كوردي، گوفارا
پديف ژماره 33، ژوه شانين نيكه تيا نفيسه رين كورد
دهوك، 2005.
فهريدون سامان: كومكوژي نيژديه كان و كهوتى شنكال،
گوفارى زانكؤي گهرميان، Conference, 2017 Paper,

مهروان شيخ حه سن: سه رها تي و سترانا حه سن و غه زالي،
گوفارا لالش، ژماره 13، دهوك، تاب، 2000.

ب- ب عه رهبى و توركى.

Ozan Aksoy, "Sözlü Gelenek, Müzik ve Kürt Alevilerin Göçü." Ing, Çev. Metin Yüksel, Kürt Tarihi Dergisi, Sayı 26, Eylül - Ekim 2016. S. 11

م. مصطفى ابراهيم سليمان: الهولوكوست، رؤية ايرانية، مجلة مركز
الدراسات الفلسطينية/ جامعة بغداد، العدد السابع، حزيران
2008.

سى: نامه يين نه كادى:

نوميد محمد طاهر: جينوسايد كرنا كوردان و كارينگه رين وى ل
سه ر پيكنه ژيانا ناشتانه ل عيراقى " دهفرا بارزن وه كو
نونه" نامه يه كه هاتيه پيشكيشكرن بؤ جفاتا فاكولتيا ياسا
و زانستين رامبارى وه كو پشكه ك ژ پندقيين ب
دهستقه ئينانا پلا ماسته رى د خاندانين ناشتى و
چاره سه ر كرنا مملاند، زانكؤيا دهوك 2015.

چار: نه نر ني ت و يين دن:

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/ar/article/introduction-to-the-holocaust>

Memede Kazim: Alican ile Seyithan.

<http://www.semskiasireti.com>

سازى ئيزى كومه كا سترانين فولكلوريك ئين نيژديان، نه نستيتويا
كه له پوورى كوردي - دهوك، 2010، DVD
VIDEO.

صديق الدمولوجي: البيديه، الطبعة الثانية، 2010.
علي الجزيري: الكرد الايزديون، من مطبوعات الاكاديمية الكوردية، العدد
391، مطبعة جامعة صلاح الدين اربيل 2019، ص 79.

عبدالله جعفر عزيز كوفلي: الابادة الجماعية في قرية كورمي: الطبعة
الاولى، من منشورات مركز دراسات الابادة الجماعية، جامعة
دهوك، 2019، ص 16.

القاضي قاسم شيخ عثمان و و المحامي بكر حمة صديق: حملة اباده
الايزدين، 2019.

القاضي محمد العريبي و بهزاد علي ادم: الانفال، وثيقة قانونية - سياسية
تاريخية، الطبعة الاولى، 2014.

قادر سليم شم و عدنان زيان ماساة الايزدين، رقم الايداع 2213،
مطبعة خاني، دهوك 2009.

محمد علي بك ابراهيم باشا: امير امراء كردستان- ابراهيم باشا الملي،
من منشورات الاكاديمية الكردية.

مارتن شو: الابادة الجماعية، ترجمة محي الدين حميدي، الطبعة الاولى،
منشورات العبيكان، المملكة العربية السعودية، 2017.

محمد نمر المدني: الهولوكوست المحرم، المحرقة و فلسفة الابادة عند اليهود،
الطبعة الاولى، من منشورات دار قتيبة للطباعة و النشر، بيروت
2017.

هوگر طاهر توفيق، الكرد و المسألة الارمنية (1877-1920)،
الطبعة الاولى، دار اراس للطباعة و النشر، اربيل، 2012.

دوو: گوتار و فه كولين:

1- گوفار

أ- ب زمانى كوردي

تهها سليمان: جينوسايد له باشوورى كوردستان، گوفارى
زانكؤي گهرميان، Conference Paper, July 2017.

Haidar KHEZRI: ميراتى شووم: وينه كورده كان له
كه لتوورى توركيدا، نوبهارا نه كادى، ژماره 1، سالا
2014.

پ.ى.د. دارا حميد محمه د: جينوسايدى زمان زمانى كوردي
به نمونه، گوفارا زانكؤيا گهرميان، Conference, July 2017 Paper,

الخلاصة

عبر تاريخهم كان الكورد اصحاب سلطات، في فترة الدولة الميديية وصلت الى اعلى قوتها، ولكن بعد انهيار الدولة الميديية من قبل ملوك فارس في سنة 550 قبل الميلاد - بدأت الانكسارات واصبح الكورد فقط يسطرون الملاحم في الدفاع عن وجودهم، وفي سبيل ذلك تعرضوا الى الكثير من حملات الابداء المنظمة في سبيل ابداء العنصر الكوردي من قبل السلطات المختلفة، وخاصة من قبل ورثة الدولة العثمانية، ومن اجل حفظ تلك الوقائع وتدوين هذه الحملات لجأ الكورد الى الغناء في سبيل حفظ تلك الكوارث في صدورهم، وذلك في سبيل التعبير عن مآسيهم من جهة، وتوثيق الحوادث التاريخية، ورفع معنويات المقاومة والدفاع عن الوجود، وفي هذه الاغاني و البسات تجد التفاصيل الدقيقة للاحداث ومنها تكتشف تفاصيل ومعلومات موثقة عن حملات الابداء تلك، والعشرات من حملات الابداء تكررت لعدم وجود اليات وسبل التوثيق، ولم يكن سبيل لتوثيقها سوى عبر الاغاني والمواويل الحزينة كي لاتنسى الاحداث التي مرت بهم، ولتصبح تلك الاغاني والاشعار الغنائية وثائق مدونة تحفظ - لاينساها الكورد كقومية والايديية خاصة بسبب عقيدتهم الدينية ما تعرضوا له من ابادات.

الكلمات المفتاحية: الفلكلور، الأغاني، التاريخ، الإبادة.

GENOCIDE EVIDENCE IN THE KURDISH FOLKLORE SONGS

□

SHEMAL KHAMO KHUDHUR

Besikci center for humanities, University of Duhok, Kurdistan Region-Iraq

ABSTRACT

The Kurds enjoyed power in their history; the power which reached its peak at the time of the Medes State but after the overthrow of the Medes States by the Persian Hakhmaneshian in 550 B.C, the sufferings and oppression of Kurds began. The Kurds' position changed into a defensive one, they endeavored to defend their existence, but despite their stance being defensive, dozens of genocides and premeditated exterminations campaigns were waged against Kurds by different rulers of that time especially by the Ottomans and their successors. Those attacks were meant to vanish the origin and name of Kurds. To document their suppression, the Kurds resorted to songs to alleviate their agonies on one hand and to preserve and record the historical incidents in addition to augmenting the desire to self-defense on the other hand. Those songs contained details which serve as documentation of the genocide befalling Kurds. Those genocides were committed for dozens of times but due to the lack of documentation means, songs were the only means for those genocides not to be forgotten and serve as the evidence of the genocides Kurds were subjected to because of their nationality and Yazidies because of their faith.

KEY WORDS: folklore, songs, history, genocide.